

ЗАПАДНАТА ЕКСПАНЗИЯ НА БАЛКАНИТЕ:
ВОЕННОМОНАШЕСКИТЕ ОРДЕНИ
И ИТАЛИАНСКИТЕ МОРСКИ РЕПУБЛИКИ
XII–XV В.

ЗАПАДНАТА ЕКСПАНЗИЯ
НА БАЛКАНИТЕ:
ВОЕННОМОНАШЕСКИТЕ
ОРДЕНИ
И ИТАЛИАНСКИТЕ МОРСКИ
РЕПУБЛИКИ
XII–XV В.

Александър Николов, Владислав Иванов,
Никола Дюлгеров, Симеон Хинковски,
Калин Йорданов

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
УХК „АЛМА МАТЕР“
СОФИЯ • 2018

Center of Excellence
in the Humanities "Alma Mater"

ТАЗИ КНИГА СЕ ИЗДАВА
С ФИНАНСОВАТА И МОРАЛНАТА ПОДКРЕПА
НА УНИВЕРСИТЕТСКИЯ КОМПЛЕКС
ПО ХУМАНИТАРИСТИКА „АЛМА МАТЕР“
КЪМ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“.

© 2018 Александър Николов, Владислав Иванов, Никола Дюлгеров,
Калин Йорданов, Симеон Хинковски

© 2018 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-5020-0

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
ТАМПЛИЕРИТЕ НА БАЛКАНИТЕ: ПОД БУЛОТО НА ЗАБРАВАТА	11
ДОКУМЕНТИ ЗА ТАМПЛИЕРСКОТО ПРИСЪСТВИЕ НА БАЛКАНИТЕ:.....	21
<i>Александър Николов</i>	
ВОЕННОМОНАШЕСКИЯТ ОРДЕН НА ХОСПИТАЛИЕРИТЕ И БАЛКАНИТЕ (1204–1421)	57
<i>Владислав Иванов</i>	
ВЕНЕЦИЯ НА БАЛКАНИТЕ	113
<i>Никола Дюлгеров</i>	
ГЕНУЕЗКАТА РЕПУБЛИКА НА БАЛКАНИТЕ	167
<i>Симеон Хинковски</i>	
ПРИЛОЖЕНИЕ	
ВЕНЕЦИАНСКИТЕ „FURTA SACRA“ И ЛОВЪТ НА РЕЛИКВИ В РОМАНИЯ (1204–1261 Г.)	225
<i>Калин Йорданов</i>	

ВОЕННОМОНАШЕСКИЯТ
ОРДЕН НА ХОСПИТАЛИЕРИТЕ
И БАЛКАНИТЕ
(1204–1421)

ВОЕННОМОНАШЕСКИЯТ ОРДЕН НА ХОСПИТАЛИЕРИТЕ И БАЛКАНИТЕ (1204–1421)

Владислав Иванов

Военномонашеският орден на хоспиталиерите, чието официално наименование е „Суверенен военен орден на Хоспитала на Св. Йоан Йерусалимски“, възниква в Йерусалим малко преди началото на Първия кръстоносен поход (1095–1099)¹. В началото той представлява римокатолическа монашеска общност, която се занимава с грижите по подслона и лечението на религиозните поклонници, поели по дългия път от Западна Европа до Божи Гроб. Специфичните условия на пилигримажа² до Светата земя³ в началото на XII в. водят до това, че част от хоспиталиерите приемат военни функции, за да могат да изпълняват по-ефикасно своята мисия. През втората половина на същото столетие военното дело се превръща в най-важната и приоритетна дейност за целия орден⁴. До края на века Хоспиталът⁵ се налага като една от двете най-влиятелни подобни организации⁶, чието основно поле на действие е съсредоточено във франкските⁷ територии в Сирия и Палестина.

¹ **Riley-Smith, J.**, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050–1310*. London, 1967, p. 34.

² Т.е. поклонничеството. „Пилигрими“ (лат. *peregrini*) е название на поклонниците до Йерусалим и други свети места, което в периода XI–XV в. е използвано за онези, които днес наричаме „кръстоносци“, много по-често, отколкото например латинското *cruciferi* и други сходни по значение термини.

³ През Средновековието християните наричат „Светата земя“ или „Светите земи“ териториите на библейския Израел (Палестина).

⁴ Обобщено за ранната история на хоспиталиерите, условията и процесите, довели до превръщането им във военномонашески орден вж. в **Riley-Smith, J.**, *Op. cit.*, 3–84. Същевременно не бива да се забравя, че орденът никога не изоставя напълно благотворителните си функции, срв. напр. **Галимар-Флавини, Б.**, *История на Малтийския орден*. София, 2007, 75–91; **Miller, T.**, „The Knights of St. John and the Hospitals of the Latin West“, *Speculum*, LIII (1978), 709–733.

⁵ „Хоспитал“ е едно от съкратените прозвища, под които орденът на Св. Йоан е популярен сред западноевропейците от средновековието до наши дни. Популярни названия са също „йоанитите“ и „Религията“, както и по-късните „родоски рицари“ и „малтийски рицари“.

⁶ Другата „конкурентна“ организация е т.нар. „орден на Храма“ или тамплиерите.

⁷ „Франки“ (ар. франдж) е често използвано през средновековието прозвище на западноевропейците, което най-вероятно датира от времената на Франкската империя на Карл Велики (Шарлеман). По-подробно за произхода и употребата на названието вж. напр. **Kazhdan, A.**, „Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century“ – In: **Laiou, A., Mottahedeh, R.** (eds.), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Dumbarton Oaks, 2001, 89–91; **Lewis, B.** „IFRANDJ or

Съществуването на ордена е посветено на реализирането на най-важните кръстоносни цели: закрилата на пилигримите в поклонението им до светите места в Леванта⁸ и освобождението на Божи Гроб в Йерусалим и други християнски територии в Близкия изток от властта на „неверниците“. Плановите за изпълнението на тези цели включват не само установяването на политическия контрол на франките над Йерусалим и околните територии, но и поддържането на сигурността на пътищата, които водят до там. Поради това в обсега на хоспиталиерската активност още през XII в. попадат и земите на Балканския полуостров. През него минават основните сухопътни маршрути от Западна, Северна и Централна Европа към Светите земи, а предимно каботажното корабоплаване, което се практикува между XII и XIV в., води до неизбежната необходимост от използването на пристанищата в южната част на Балканите и Егейския архипелаг⁹.

По обясними причини пренасочването на Четвъртия кръстоносен поход към Византия и основаването на Латинската империя на Константинопол¹⁰ кара интересът на йоанитите към Балканите да се засили. По тази причина годината, в която кръстоносците превземат византийската столица – 1204-та, е избрана като начална за настоящото изследване. За горна хронологична граница е предпочетена 1421 г., тъй като тогава едновременно умират османския султан Мехмед I (1413–1421) и великият магистър на Хоспитала фра Филибер дьо Наяк (1396–1421). И Мехмед I и Филибер дьо Наяк приживе са важни фактори в балканската политика на хоспиталиерите, но по-важният аргумент за този избор е, че в началото на XV в. орденът променя дотогавашната си политическа и военна стратегия.

Главната цел на настоящия материал е да изследва причините за присъствието на ордена на Хоспитала на Св. Йоан Йерусалимски на Балканите и участието на хоспиталиерите в местните политически процеси. В изследването частично ще бъде засегната и дейността на ордена в земи, които днес обикновено не се възприемат като географска част от Балканите, като например архипелага на Додеканезите, разположен в юго-

FIRANDJ” – In: *Encyclopedia of Islam*, Vol. III, Leiden 1986, 1044–1046.

⁸ Историко-географска област, чиято територия се покрива приблизително с източното крайбрежие на Средиземно море от днешния залив на Искендерун до ивицата Газа и прилежащите земи, простиращи се във вътрешността на континента до сирийските пустини.

⁹ Каботажното („крайбрежно“) мореплаване следва очертанията на бреговата линия, без да излиза в открито море.

¹⁰ Името точно в този вариант се използва често в западната историография (и извори). В съвременната българска научна и популярна литература традиционно се употребява по-краткото „Латинска империя“.

източния край на Егейско море или т.нар. Северински Банат, област в западната част на съвременна Румъния. Причината за това е, че през разглежданата епоха историческите процеси в споменатите региони се намират в тясна връзка с онези, които се развиват на „същинските“ Балкани и упражняват над тях влияние, което не може да бъде пренебрегнато.

Досега темата за присъствието на военномонашеския орден на хоспиталиерите в Югоизточна Европа не е била разглеждана цялостно в модерната историография. Фокусът на издадените до този момент медиовистични изследвания, които имат най-близко отношение към споменатата проблематика, е концентриран най-вече върху проникването на ордена в отделни балкански региони и взаимодействието им с местни политически образувания от разглежданата епоха. Сравнително често, например, са разработвани отношенията на йоанитите с Латинската империя и нейните наследници – „кръстоносните“ държави в Континентална Гърция и егейските острови¹¹. Същото може да се каже и относно темата за присъствието на ордена в средновековното кралство Унгария¹². В съ-

¹¹ **Loenertz, R.-J.**, „Hospitaliers et Navarrais en Grèce. Regestes et documents” – In: **Idem**, *Byzantina et Franco-Graeca*. Roma, 1970, 329–371; **Luttrell, A.**, „Cos after 1306” – In: *Ιστορία-Τέχνη-Αρχαιολογία της Κω, Α΄ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Κως, 2–4 Μαΐου 1997*, Αθήνα, 2001, 401–404; **Idem**, „Crete and Rhodes: 1340–1360” – In: *Acts of the III International Congress of Cretological Studies*, II. Athens, 1974, 167–175; **Idem**, „Gregory XI and the Turks: 1370–1378”, *Orientalia Christiana Periodica* XLVI. Rome, 1980, 391–417; **Idem**, „The Hospitaller Commandery of the Morea: 1366” – In: *Dendrinos, C.; Harris, J.; Harvalia-Crook, E.; Herrin, J.* (eds.), *Porphyrogenita: Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*. Ashgate, 2003, 291–300; **Idem**, „The Principality of Achaëa in 1377”, *Byzantinische Zeitschrift*, 57 (1964), 340–345; **Perra, P.**, „The Hospitallers’ Activities in Mainland Greece: Acquiring Political Influence in the Peloponnesus”, *Ekklesiastikos Pharos* 92 (2010), 35–41.

¹² **Dobronić, L.**, *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*. Zagreb, 1984; **Zaninović, J.**, „Ivanovci (malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526. godine – povijesni pregled”, *Croatica christiana periodica*, 17 (1993), 25–41; **Matić, T.**, „Viteški red u službi monarhije. Hospitalci na hrvatskom prostoru u XIII. i XIV. Stoljeću”, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, Vol. 43, Zagreb, 2011, 187–206; **Luttrell, A.**, „The Hospitallers in Hungary before 1418: Problems and Sources” – In: *Hunyadi, Z.; Laszlovszky, J.* (eds.), *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity (Acts of the International Congress “Military Orders and the Crusades.” Budapest, 1999)*. Budapest, 2001, 269–281; **Hunyadi, Z.**, *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary (1150–1387)*. Budapest, 2010; **Idem**, „The Millitary Activity of the Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary (Thirteenth to Fourteenth Centuries)” – In: *Borchardt, K.; Jaspert, N.; Nicholson, H.* (eds.), *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe: Festschrift for Anthony Luttrell*. Ashgate, 2007, 193–205; **Idem**, „The Formation of the territorial structure of the Templars and the Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary” – In: *Borchardt, K.; Jan, L.* (ed.), *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter*. Brno, 2011, 183–197; **Idem**, „Extra et intra muros: Military-religious orders and medieval Hungarian towns (c.1150–c.1350)” – In: *Carraz, D.* (ed.), *Les ordres militaires dans la ville médiévale (1100–1350)*. Clermont-Ferrand, 2013, 139–157.

временната световна медиевистика обаче липсва самостоятелен научен труд, който да обобщи и анализира политиката на ордена по отношение на целия балкански (или югоизточноевропейски) регион¹³. През изследвания период хоспиталиерите участват многократно в различни събития на Балканите, а след завладяването на Родос в 1310 г. се превръщат в регионална политическа сила. Същевременно те са важен фактор в папската и кръстоносна политика в Югоизточна Европа. Между 1204 и 1421 г. орденът преследва своите политически и геостратегически цели в райони, които понякога обхващат повече от една тогавашна или съвременна балканска област или държава. По тези причини аз смятам, че липсата на изследване, посветено специално на решаването на споменатите проблеми, е историографски пропуск, който заслужава да бъде запълнен.

В периода между XII и XIV в. Балканският полуостров постепенно се превръща в пограничен район както между враждебно настроените по това време цивилизации на християнството и исляма, така и между християнските деноминации на източното православие и римокатолицизма. В същия период епицентърът на сблъсъците между различаващите се религиозно популации се измества от Близкия изток към Балканите. До голяма степен това се дължи на придвижването на границата между християнството и исляма от изток на запад. Наблюдава се ескалирането на враждебността между православните и католическите страни, които си оспорват територии и влияние в континенталните и островните територии на Балканския п-в. През XIII в. към причините за нестихващите войни в тази част на Европа се прибавят и мащабните нахлувания на езическите номади от степната зона – куманите и монголите.

¹³ Сред съвременните научни съчинения (самостоятелни и части/глави от по-големи трудове), чиято проблематика е най-близка до темата, заслужава да се споменат: **Carr, M.**, *Merchant Crusaders in the Aegean, 1291–1352*. Woodbridge, 2015; **Idem**, “The Hospitallers of Rhodes and their Alliances Against the Turks, 1306–1348” – In: Buttigieg, E.; Phillips, S. (eds.), *Islands and military orders, c.1291–c.1798*. Ashgate, 2013, 167–176; **Chrissis, N.**, “Crusades and Crusaders in Medieval Greece” – In: Tsougarakis, N.; Lock, P. (eds.), *A Companion to Latin Greece*. Brill, 2015, 23–73; **Luttrell, A.**, “The Hospitallers at Rhodes, 1306–1421” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades; Vol. III (The Fourteenth and Fifteenth Centuries)*. The University of Wisconsin Press, 1975, 278–314; **Housley, N.**, “Greeks, Turks and Latins: The Crusade in Romania, 1274–1396” – In: *Idem*, *The Later Crusades, 1274–1580: from Lyons to Alcazar*. Oxford University Press, 1992, 49–80; **Lock, P.**, “The Military Orders” – In: *Idem*, *The Franks in the Aegean, 1204–1500*. Longman, 1995, 233–240; **Reinert, S.**, “The Palaiologoi, Yildirim Bāyezīd and Constantinople: June 1389–March 1391” – In: Langdon, J. (ed.), *TO ELLENIKON: Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr.*, Vol. 1. New Rochelle, New York, 1993, 289–365; **Luttrell, A.**, “The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks, 1306–1421” – In: Gallagher, P. (ed.), *Christians, Jews and Other Worlds: Patterns of Conflict and Accommodation*. University Press of America, 1988, 80–116; **Idem, Zachariadou, E.**, *Sources for Turkish History in the Hospitallers’ Rhodian Archive 1389–1422*. Athens, 2008.

След преобразуването на хоспиталиерите във военен орден към втората половина на XII в., процесите, развиващи се в Югоизточна Европа, няма как да останат извън обсега на вниманието им. Йоанитите, подобно на повечето останали военномонашески ордени, се разполагат именно по границите на католическия свят и особено там, където трябва да бъдат отразени нападенията на врагове с различна религия¹⁴. Разположението на военните ордени не е избрано случайно – то цели подсилването на отбраната на „християнските“ земи срещу неверните врагове¹⁵. Показателно е, че в същия период границата на католическите страни с езическите и православните народи в Прибалтика е предоставена на управлението на Тевтонския орден, а тази с мюсюлманите в Иберия (след 1312 г.) – на хоспиталиерите, както и на някои местни ордени¹⁶. В провеждането на тази политика предвожданата от папството *Catholica omnia* прилага опита, натрупан в Светите земи, където граничните замъци масово са поверявани на хоспиталиерите и тамплиерите¹⁷.

Докато преди това са били повече или по-малко част от „християнския свят“, през XIII-XIV в. Балканите започват да се превръщат не само в „убежище“ за дуалистични еретици и „православните схизматици“, но и в плацдарм за турските „неверници“ и татарските „езичници“. След настаняването си на Родос в 1310 г. йоанитите *de facto* се оказват този военен орден, на който католическият свят поверява за защита своята „балканска граница“. Наистина, монасите-воини от Хоспитала на Св. Йоан Йерусалимски не успяват да създадат на Балканите толкова голямо и силно владение като Тевтонска Прусия. И все пак те изграждат свое „Родоско кралство“¹⁸, чиято столица повече от двеста години е най-силната кръстоносна база и крепост в региона. Главната причина хоспиталиерите

¹⁴ Вж. напр. **Housley, N.**, “Frontier societies and crusading in the late middle ages”, *Mediterranean Historical Review*, 10:1–2, 104–119.

¹⁵ В случая „християнските“ = „римокатолическите“. Що се отнася до дислокацията на ордени, срв. напр. **Molin, K.**, *Unknown Crusader Castles*. London, 2001, p. 267: „пограничните крепости били давани на военните ордени, за да подпомагат експанзията, разпределянето на финансовите разноски по защитата и да закрилят уязвими територии срещу външни агресори“.

¹⁶ Става въпрос за ордени, които действат изключително в границите на Пиринейския (Иберийския) п-в. Най-известните между тях са тези на Сантяго, Калатрава и Алкантара, вж. **Forey, A.**, *The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*. London, 1992, 23–32. За участието им в охраната на границата с емиратство Гранада, последната независима мюсюлманска държава на Пиринейския п-в в XIII–XV в., вж. напр. **Rodríguez-Picavea, E.**, „The Military Orders and the War of Granada (1350–1492)”, *Mediterranean Studies*, Vol. 19 (2010), 14–42.

¹⁷ **Ришар, Ж.**, *История на кръстоносните походи*. София, 2005, 135, 164–165.

¹⁸ **Sire, H.**, *The Knights of Malta*. London, 1994, p. 27.

да не достигнат до размах на тевтонците в Пруссия е по-голямата отдалеченост от основната им ресурсна база – Западна Европа. Както ще видим по-долу, въпреки ограничените си възможности орденът на Св. Йоан успява да изиграе достатъчно сериозна роля в средновековната балканска история.

Още от началото на XII в. йоанитите не се задоволяват само със собствеността и управлението на своя известен Хоспитал в Йерусалим, а се стремят да изградят подобни на него „хосписи“ по основните маршрути на поклонниците към Светите земи. Според булата *Pie Postulatio Voluntatis* на папа Пасхалий II (1099–1118), през 1113 г. орденът вече притежава свои *xenodochia* във важни италиански пристанища като Пиза, Бари и Месина¹⁹. В Йерусалимското кралство до 30-те год. на XII в. йоанитите се сдобиват освен с хосписи и с многобройни поземлени владения и дори цели замъци, намиращи се около най-краткия и удобен поклоннически път, водещ до Божи Гроб от палестинското пристанище Яфа²⁰. Като своеобразен „завършек“ на етапите от мисията за подпомагане на пилигримите, до 30-те год. на XIII в. орденът на Св. Йоан вече разполага и със собствен флот, който превозва поклонниците през Средиземно море и чиято най-важна отправна точка се намира в Марсилия²¹. Хоспиталиерите се включват и в събирането на налозите, обявени за провеждането на нови кръстоносни походи²².

¹⁹ По-подробно за ранните хоспиталиери вж. **Luttrell, A.**, “The Earliest Hospitallers” – In: Kedar, B.; Riley-Smith, J.; Hiestand, R. (eds.), *Montjoie. Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*. Aldershot, 1997, 44–45, **Idem**, “The Hospitaller’s privilege of 1113: texts and contexts” – In: Schenk, J., Carr, M. (eds.), *The Military Orders, Volume 6.1: culture and conflict in the Mediterranean World*. Routledge, 2017, 3–9; **Демурже, А.**, *Ръцари Христа. Военно-монашески ордени в средние века, XI–XVI вв.* Санкт Петербург, 2008, 232–233. *Xenodochium* е латински термин, който произлиза от гръцкия ξενοδοχεῖον. Към XI–XII в. в западноевропейска среда терминът се употребява за означаване на „странноприемници, в които болните пътници могат да получат лечение“, вж. **Miller, T.**, *The Knights of St. John and the Hospitals of the Latin West*, p. 710.

²⁰ **Ришар, Ж.**, *Латино-Йерусалимское королевство*. Москва, 2002, с. 67.

²¹ **Riley-Smith, J.**, *Op.cit.*, 329–330; **Favreau-Lilie, M.-L.**, “The Military Orders and the escape of the Christian population from Acre in 1291”, *Journal of Medieval History* 19 (1993), 205–208; **Sarnowsky, J.**, “The Military Orders and Their Navies” – In: Barber, M.; Upton-Ward, J. (eds.), *The Military Orders: On land and by sea*. Aldershot, 2008, 41–56. **Jacoby, D.**, “Hospitaller Ships and Transportation across the Mediterranean” – In: Borchardt, K.; Jaspert, N.; Nicholson, H. (eds.), *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe. Festschrift for Anthony Luttrell*. Aldershot, 2007, 57–72. Любопитно е, че мнозинството от хоспиталиерските кораби, засвидетелствани в изворите от XII–XIII в., са naves, т.е. платноходи (нефове), докато по-късно преобладават галерите. Тази промяна най-вероятно е свързана с различните приоритетни функции, които изпълнява флотът на ордена – транспортна в първия период (до 1291 г.) и военна – във втория.

²² Вж. напр. **Andrea, A.**, *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, 19; 30.

Бързо нарастват хоспиталиерските владения, разположени по бреговете на Южна Италия, Прованс и Сицилия, където се намират изходните бази за пътуването по море към Светите земи. Сухопътният маршрут от Западна Европа до Йерусалим, който преминава първо през т.нар. „Свещена Римска империя на германската нация“ и средновековното кралство Унгария, също не е забравен. Както сочат скорошните проучвания на Зьолт Хуняди, мнозинството от владенията на Хоспитала, принадлежащи на първата му прецептория²³ в Унгария, чийто център е разположен в една от ранните унгарски столици – гр. Съекешфехервар²⁴, са групирани около главните средновековни пътни артерии в долините на реките Драва и Дунав. Немалка част от въпросните пътища вероятно са използвани от пилигримите, пътуващи до Светите земи. Следвайки течението на Дунав, към края на XII в. поземлените имоти на Съекешфехерварската прецептория на йоанитите достигат почти до тогавашната византийско-унгарска граница²⁵.

През по-голямата част от XII в. политическите граници между Унгарското кралство и Византийската империя географски съвпадат с разделителната линия между католическия и православния свят. На изток от нея по обясними причини „поредицата на хосписите“ прекъсва. Противоречията между църквите на Константинопол и Рим се засилват с обявяването на схизмата през 1054 г.²⁶ През XII в. православна Византия държи

²³ С нарастването си поземлените владения на Хоспитала се групират в т.нар. „прецептории“ или „командории“. Главното задължение на техния управител („прецептор“ или „командор“) е ежегодно да изпраща на великия магистър на ордена такса в размер на ок. 15 % от приходите на владенията. За ранната история на прецепториите вж. **Riley-Smith, J.**, „The Origins of the Commandery in the Temple and the Hospital” – In: **Luttrell, A.; Pressouyre, L.** (eds.), *La Commanderie. Institution des ordres militaires dans l’Occident medieval*. Paris, 2002, 9–18; кратко обобщено описание в **Luttrell, A.**, *The Hospitallers at Rhodes*, 279–280. По-късно отделните командории биват обединени в още по-големи провинции, наречени „приории“, „капитуларни командории“ или „капитуларни кастелани“.

²⁴ Един от най-големите градски и религиозни центрове в страната, през XII в. Съекешфехервар е почти равен по значение на „конкурента“ си Естергом. В Съекешфехервар са коронясвали унгарските крале и се съхраняват короната на Унгария и други регалии. По-подробно за историята на местните хоспиталиери вж. **Hunyadi, Z.**, „Extra et intra muros: Military-religious orders and medieval Hungarian towns (c.1150–c.1350)” – In: **Carraz, D.** (ed.), *Les ordres militaires dans la ville médiévale (1100–1350)*. Clermont-Ferrand, 2013, 142–145.

²⁵ Срв. **Hunyadi, Z.**, *Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary, c. 1150–1387*, PhD dissertation (Budapest, 2004), 29–32. Споменатите владения на ордена са дарени от бившата унгарска кралица Ефросина, която завършва живота си в Йерусалим ок. 1193 г. като монахиня-сестра от ордена на Хоспитала. Тялото на кралицата в крайна сметка е върнато в Унгария и „неслучайно“ е погребано в църквата на хоспиталиерската прецептория в Съекешфехервар (*Ibidem*, p. 27).

²⁶ От гр. *σχίσμα* – разцепление, разкол.

под своя контрол целия път по суша от Унгария до Северна Сирия и западните кръстоносци понякога с неохота се съобразяват с това²⁷. Твърде често отношенията между местните жители и „латинските“ пришълци са враждебни, а настояванията на Римската църква за признаването на нейното върховенство настройват свикналите на самостоятелност източни първосвещеници против нея и паството ѝ. Особено непримирима към амбициите на курията е т.нар. „майка на православните църкви“ – Константинополската патриаршия. Поради това изглежда доста трудно за всякакви организации под егидата на „Светия Престол“²⁸, каквато е и орденът на Хоспитала, да установят свои структури в православните територии.

Начини за частично преодоляване на различията все пак съществуват. Това е видно от факта, че през втората половина на XII в. хоспиталиерите успяват да изградят своя база в Константинопол, която е управлявана от висш офицер на ордена с титлата „приор“. Причините за това впечатляващо постижение вероятно трябва да се търсят в положителното отношение на византийския император Мануил I Комнин (1143–1180) към франките и в наличието на значителна по численост западноевропейска търговска колония в Константинопол. Данните за присъствието на Хоспитала в „православния Рим“ са сравнително оскъдни, но от тях все пак може да се съди, че то не е било съвсем незначително. Запазени са свидетелства, че във втората половина на XII в. орденът притежава в Константинопол болница-хоспис, църква и вероятно *domus* (сграда-монастир, в която живеят местните хоспиталиери)²⁹. Според хоспиталиерските статuti от 1181/2 г. приорията на Константинопол се нарежда сред най-важните източни провинции на ордена, като рангът ѝ е равен с този на приорите на Франция, Сен Жил, Италия, Пиза и Венеция³⁰. Местният приор, *Petrus dictus Alamannus*, е личен пратеник на император Мануил I при преговорите му с папа Александър III (1159–1181) през 1163–1164 г.³¹ Съвременният изследовател Дж. Райли-Смит допуска, че

²⁷ До втората половина на XII в. пилигримите от католическа Европа все още могат да стигнат до Йерусалим по суша, без да напускат пределите на християнския свят, макар че селджукските турци подлагат на чести набези тази част от маршрута, която преминава през византийските и арменските територии в Мала Азия.

²⁸ Лат. *Sancta Sedes*, официално прозвище на папската администрация в Рим.

²⁹ **Luttrell, A.**, „The Hospitallers in twelfth-century Constantinople” – In: Bull, M.; Housley, N. (eds.), *The Experience of Crusading*, Vol. 1. Cambridge, 2003, 225–232.

³⁰ Срв. **Burgtorf, J.**, *The Central Convent of Hospitallers and Templars: History, Organization, and Personnel (1099/1120–1310)*. Brill, 2008, p. 321.

³¹ *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, T. XV, éd. par M.-J.-J. Brial. Paris, 1878, 800–801; 809–810; **Delaville Le Roulx, J.M.** (ed.), *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, 1100–1310*, T. I, 1100–1200. Paris, 1894, № 321, 229–230 и № 326, 231–232.

приорът на Константинопол „е действал като важен посредник между папите и императорите“³². През XII в. действително липсват изворови сведения за постоянно присъствие на друг, по-високопоставен католически прелат в столицата на Източноримската империя. Известно е и, че константинополската приория служи като източник на немалки приходи за главната квартира на Хоспитала в Светите земи³³.

За съжаление хосписът на йоанитите пострадва жестоко по време на т.нар. „Латинско клане“ в Константинопол, организирано по време на мeтeжa на бъдещия император Андроник I Комнин (1183–1185). През април 1182 г. тълпа, състояща се от привърженици на Андроник и православни фанатици, напада столичните квартали покрай залива Златния рог, където живеят франките. Разправата със западниците е безмилостна: голяма част от тях са пленени, измъчвани и убити, а домовете им биват разбити и ограбени. Сред най-жестоките деяния на този погром е нахлуването в хосписа на ордена на Св. Йоан (който вероятно се е намирал във франкските квартали) и убийството на лежащите там болни³⁴.

„Латинското клане“ от 1182 г. е едно от събитията, които демонстрират по възможно най-красноречив начин ескалацията на натрупаното напрежение между православни и католици. Убийството на безпомощните болни в приюта на Хоспитала е страшен акт, който получава широка известност в западния свят и събужда неговото желание за отмъщение. Някои изворови податки допускат възможността хоспиталиерите да запазват присъствието си край Босфора дори и след това клане, но събитията от април 1182 г. в крайна сметка се оказват преломни и за тях³⁵. От този момент нататък отношенията между Запада и Византия не спират да се влошават чак до своеобразната „кулминация“ – превземането и

³² **Riley-Smith, J.**, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus*, p. 359.

³³ **Luttrell, A.**, *Op. cit.*, p. 230, n. 22; **Riley-Smith, J.**, *Op. cit.*, p. 334; **Burgtorf, J.**, *Op. cit.*, p. 321. Съгласно статутите от 1181/2 г. приорията е трябвало да изпраща своите *responsiones* във вид на двеста топа филц годишно, *Cartulaire, I, № 627, p. 427*.

³⁴ **William of Tyre**, *A History of Deeds Done Beyond the Sea* (transl. E. Babcock; A. Krey), Vol. II. New York, 1943, 464–465; **Brand, C.**, *Byzantium confronts the West, 1180–1204*. Cambridge, 1968, 41–43.

³⁵ Вилардуен свидетелства, че в 1203 г. в Константинопол е имало функционираща църква на „Хоспитала на Св. Йоан Йерусалимски“. В нея е погребан един от изтъкнатите участници в Четвъртия кръстоносен поход, Матиьо дьо Монморанси, вж. **Жофроа дьо Вилардуен**, *Завладяването на Константинопол* (прев. И. Божилов) (= Вилардуен). София, 1985, с. 75 (за съжаление българският превод на названието на църквата е неточен). Тъй като е известно, че Матиьо почива скоро след първото превземане на града от кръстоносците (18 юли 1203), не е изключено църквата да е била върната на латинците (може би на присъстващите в кръстоносната армия хоспиталиери) от властите на техния съюзник, новият император Алексей IV Ангел (1203–1204).

разграбването на Константинопол от войските на Четвъртия кръстоносен поход през 1204 г.

Идентифицирането на Хоспитала с кръстоносния и католическия лагер неизбежно го води към участие в започналия с Източноримската империя конфликт. Макар и на ордените да е забранено да вдигат оръжие срещу християни, по това време общественото мнение в Западна Европа е все по-склонно да допусне и дори да одобри участието им във военни акции срещу омразните схизматици. В западната литература от XIII в. гърците започват да бъдат представяни като *inimici fidei* и *inimici dei*³⁶ и следователно приравнявани с „неверниците“. Това означава, че войната срещу тях се превръща в богоугодно дело. Епископът на Акра Жак дьо Витри (ок. 1170–1240) пише, че „на братята от военните ордени е поверена мисията да защитават Христовата църква с материалния меч; особено срещу онези, които не са християни, а именно сарацините в Сирия, маврите в Испания и езичниците в Прусия, Ливония и Кумания, но също и, по нареждане на техния предводител, срещу схизматиците в Гърция и срещу еретиците, където и да се намират те в (териториите под управлението на – б.м.) световната (т.е. римокатолическата – б.м.) църква“³⁷. Самите папи започват да одобряват в официални документи кръстоносните походи срещу Византия и поставянето ѝ под политическото върховенство на франките, тъй като „чрез (владението на – б.м.) Империята на Константинопол Светите земи лесно ще бъдат изтръгнати от ръцете на неверниците“³⁸.

Насочването на официалната кръстоносна пропаганда срещу гърците и другите православни народи на Балканите през XIII в. се дължи не само на натрупаната враждебност, а и на съобразяването с едно вече съществуващо политическо *status quo*³⁹. Събитието, довело до неговото установяване, е Четвъртият кръстоносен поход, благодарение на който

³⁶ Букв. „врагове на вярата“ и „врагове на Бог“ (лат.), срв. **Forey, A.**, “The Military Orders and Holy War against Christians in the Thirteenth Century”, *The English Historical Review*, Vol. 104, №. 410 (Jan. 1989), p. 5; **Chrissis, N.**, “New Frontiers: Frankish Greece and the Development of Crusading in the Early Thirteenth Century” – In: Chrissis, N.; Carr, M. (eds.), *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204–1453*. Ashgate Publishing Limited, 2014, p. 36.

³⁷ **Iacobus de Vitriaco**, *Sermo XXXVII ad fratres ordinis militaria insignitis caractere Militiae Christi*. – In: Pitra, J.B. (ed.), *Analecta novissima: Spicilegii Solesmensis altera continuation*, Vol. II. Paris, 1888, p. 405.

³⁸ Папа Иннокентий III (1198–1216) в писмото си, озаглавено *Sperantes igitur*, цит. в **Spence, R.**, “Gregory IX’s attempted expeditions to the Latin Empire of Constantinople: the crusade for the union of the Latin and Greek churches”, *Journal of Medieval History* 5 (1979), p. 165.

³⁹ Обобщено за ранната кръстоносна пропаганда против гърците вж. в **Chrissis, N.**, *Op. cit.*, 33–39.

е основана т.нар. Латинска империя на Константинопол или Романия⁴⁰. Наистина, запазените източници не споменават нищо за присъствието на контингенти на Хоспитала в кръстоносната армия, която завладява Константинопол на 12 април 1204 г.⁴¹ На пръв поглед това изглежда като пропуск за участие в грандиозна кръстоносна победа, която кара маршал Жофроа дьо Вилардуен възхитено да възкликне: „откакто светът е бил създаден, не е била взимана толкова плячка в един град“⁴². Но дотогавашните акции на този поход са доста компрометирани в очите на западното християнство. Още преди превземането на Константинопол голяма част от кръстоносците в знак на протест напускат главната армия, отправяйки се самостоятелно към Светите земи⁴³. Самото папство не одобрява първоначалните действия на Четвъртия поход, като Инокентий III дори отлъчва Венеция от църквата заради нападението срещу унгарския град Зара⁴⁴. По тези причини изглежда, че военните ордени трудно биха могли да си позволят официално участие в армията, редом с отлъчените венецианци. И все пак пратеникът, който отнася на папата новината за превземането на Константинопол, е тамплиер⁴⁵!

През 1204–1205 г., след като проблемите между кръстоносците и Светия престол постепенно се изглаждат, се оказва, че в новооснованата Латинска империя присъстват известен брой хоспиталиери. По всяка вероятност най-високопоставените от тях пристигат в Константинопол от Сирия в началото на 1205 г. В писмото си до папата от 5 юни 1205 г., изпратено по повод на битката при Одрин от 14 април 1205 г., регентът и бъдещ император Анри дьо Ено (1176–1216) споменава за „уважаваните братя-рицари на Хоспитала, които са заедно с нас“⁴⁶. В текста Анри специално подчертава присъствието на хоспиталиерите и тамплиерите в Константинопол и подкрепата им по въпроса за задържането на латинската власт там. Той изтъква пред Инокентий III, че каузата му е поддържана от авторитетните военни ордени, които отдавна се славят като експерти по проблемите, свързани с кръстоносните походи на

⁴⁰ Вж. **Wolff, R.**, „Romania: The Latin Empire of Constantinople”, *Speculum* XXIII (January 1948), № 1, 1–35.

⁴¹ **Nicholson, H.**, *The Motivations of the Hospitallers and Templars in their involvement in the Fourth Crusade and its aftermath*. Malta Study Center Lecture, 2003.

⁴² **Вилардуен**, с. 86.

⁴³ Срв. напр. **Ришар, Ж.**, *История на кръстоносните походи*. София, 2005, 264–268.

⁴⁴ **Ibidem**, 266–267.

⁴⁵ **Andrea, A.**, *Op. cit.*, 113–114. Пратеникът е фра Бароци (*Barochius*), член на известна венецианска фамилия и бивш тамплиерски прецептор на Ломбардия.

⁴⁶ **Войнов, М., Дуйчев, И., Лишев, С., Примов, Б.** (съст. и ред.), *Латински извори за българската история* (= ЛИБИ), Т. III. София, 1965, с. 367.

изток. По този начин Анри дьо Ено затвърждава пред папството идеята за общността между съдбата на Светата земя и Романия. Допълнително основание за получаването на исканата от него помощ от католическия свят и папата му дава подчертаното в писмото одобрение на ордените за „възстановяването на единството на църквата“, т.е. подчиняването на клира и паството на константинополската патриаршия на Светия престол в Рим⁴⁷.

Франкските владетели на новата империя бързо започват да търсят съдействието на влиятелния орден на хоспиталиерите. Още през март 1205 г. Балдуин Фландърски със специална грамота предоставя на Хоспитала правата върху владението на една четвърт от „дукството Неокаст“⁴⁸. Споменатото „дукство“ отговаря на византийската тема „Неокастра“, която обхваща областта около Пергам (Еолия) в североизточния край на Мала Азия⁴⁹. Някои податки, съдържащи се в този интересен документ, сочат, че дарението е било свързано с условието за изпълняване на военна служба от страна на Хоспитала⁵⁰. Изглежда, че към март 1205 г. областта се намира под контрола на враждебно настроения към латинците никейски император Теодор I Ласкарис (1204–1221), т.е. предстои да бъде овладяна. Подобни практики на предварителното разпределяне на земи, чието завоюване е предстоящо, са често свързвани с Хоспитала в Светите земи⁵¹. Главното условие за придобиването на новите владения обикновено е осигуряването на военен контингент за завладяването им⁵².

Възможно е дарението на четвъртината от Неокастра да представлява част от по-обширен план за осигуряването на латински контрол върху т.нар. „крайбрежен“ път до Сирия⁵³. Въпросният сухопътен маршрут, който е използван от Втория кръстоносен поход, следва западното и юж-

⁴⁷ **Ibidem.**

⁴⁸ **Delaville Le Roulx, J.** (ed.), *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, 1100–1310*, Т. II, 1201–1260. Paris, 1897, № 1213, p. 48; **Pauli, S.** (ed.), *Codice Diplomatico del sacro Militare Ordine Gerosolimitano, oggi di Malta*, Vol. I, Lucca, 1737, № 58, p. 93.

⁴⁹ Вж. напр. **Bartusis, M.C.**, *The Late Byzantine Army. Arms and Society, 1204–1453*. Philadelphia, 1992, 30–32.

⁵⁰ Срв. **Van Tricht, F.**, *The Latin Renovatio of Byzantium. The Empire of Constantinople (1204–1228)*. Brill, 2011, 108–109.

⁵¹ **Ibidem**, 340–341.

⁵² Т.напр. при кампанията за завоюването на Египет от 1168 г. магистърът на Хоспитала фра Жилбер д'Асаи (1163–1170) се договаря с крал Амори I (1163–1174) да получи за орденa областта на Билбеис в замяна на 500 рицари и 500 туркопули, вж. *Cartulaire*, I, № 402, 275–276; **Barber, M.**, *The Crusader States*. Yale University Press, 2012, p. 249.

⁵³ **Richard, J.**, “The Establishment of the Latin Church in the Empire of Constantinople (1204–1227)” – In: Arbel, B.; Hamilton, B.; Jacoby, D. (eds.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*. London, 1989, 52–53.

ното крайбрежие на Мала Азия. Вероятно отново през март 1205 г. Балдуин дарява на конкурентния орден на тамплиерите още един пункт по същия маршрут – важното пристанище Аталиа⁵⁴. Малко по-късно, в 1210 г., кралят на Киликийска Армения, Левон I (1198–1219), предоставя на хоспиталиерите най-силната крепост по западната граница на държавата си – Селевкия, заедно с околните ѝ области⁵⁵. Селевкия също като Анталиа е важна спирка по маршрута, който следва южното крайбрежие на Мала Азия. В източниците обаче липсват сведения йоанитите да са подкрепили със свой контингент латинския завоевател на областта на Пергам, Анри дьо Ено, както и изобщо някога да са влизали във владение на своята четвъртина от дукството Неокастро⁵⁶.

Възможно е Балдуин Фландърски да е имал още по-сериозни планове за участието на двата най-силни военни ордена в бъдещото управление на империята⁵⁷. По-късният хоспиталиерски хронист абат Верто (1655–1735) пише, че Балдуин кани йоанитите в страната си, дарява им значителни владения в провинциите под своя власт и връща на ордена двете сгради, които е притежавал в Константинопол преди 1204 г.⁵⁸ За съжаление липсват по-подробни данни за хоспиталиерска намеса в императорския домен или в другите завладени от латинците територии в Мала Азия.

В първите години след основаването на Латинската империя йоанитите са значително по-активни в континенталната част на днешна Гърция. В този регион се установява господството на друга латинска династия, основана от главния съперник на Балдуин в избора за император – Бонифаций, маркиз на Монферат⁵⁹. След като не успява да седне на

⁵⁴ **Migne, J.** (ed.), *Patrologia Latina* (= PL), Vol. 215. Paris, 1855, Anno IX, № 180, cols 1019–1020.

⁵⁵ **Yildiz, S.N.**, “Reconceptualizing the Seljuk-Cilician Frontier: Armenians, Latins, and Turks in Conflict and Alliance during the Early Thirteenth Century” – In: Curta, Fl. (ed.), *Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*. Turnhout, 2005, 100–101.

⁵⁶ Вж. **Van Tricht, F.**, *Op. cit.*, 108–109; 340–342; **Noble, P.**, “Baldwin of Flanders and Henry of Hainault as Military Commanders in the Latin Empire of Constantinople” – In: Housley, N. (ed.), *Knighthoods of Christ: Essays on the History of the Crusades and the Knights Templar*, Presented to Malcolm Barber. Aldershot, 2007, p. 74; **Гюзелев, В.** (ред.), *Латински извори за българската история* (= ЛИБИ), Т. IV. София, 1981, с. 23.

⁵⁷ **Lock, P.**, *Op. cit.*, 235–236 и **Van Tricht, F.**, *Op. cit.*, p. 340.

⁵⁸ **Vertot, L'abbe de**, *The History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem, Styled afterwards, The Knights of Rhodes, And at present, The Knights of Malta* (translated from the french of Mons. L'Abbe de Vertot) (= Vertot), Vol. I. Edinburgh, 1757, 216–217.

⁵⁹ За споровете при избора на император вж. **Вилардуен**, 87–88; **Van Tricht, F.**, *Op. cit.*, 46–47. Някои автори допускат, че хоспиталиерите са били привърженици на кандидатурата на Бонифаций, вж. **Lock, P.**, *Op. cit.*, p. 234.

императорския трон, като компенсация през 1204 г. Бонифаций получава властта над т.нар. „Солунско кралство“. Маркизът, придружен от значителна част от кръстоносците, се отправя на запад от Константинопол и успява в кратки срокове да покори почти цялата днешна територия на континентална Гърция (без Епир)⁶⁰. След завоевателния поход на Бонифаций хоспиталиерите получават голям брой владения на територията на неговото кралство. Най-многобройни са придобивките на ордена в Тесалия, което би могло да означава, че рицарите и сержантите на Хоспитала взимат лично участие в завземането на тази област. Повечето съвременни изследователи са единодушни, че при похода си в Гърция през 1204–1205 г. Бонифаций е бил придружаван от група тамплиери от Ломбардия⁶¹. Тъй като изворите потвърждават присъствието и на хоспиталиерите в Гърция най-късно към 1208 г., то хронологията, изглежда, подкрепя допускането, че те пристигат там заедно с тамплиерите.

Запазените изворови сведения показват, че след похода на Бонифаций Монфератски йоанитите притежават поземлени имоти и сгради в и/или около гр. Тива в областта Беотия, както и „замъка“ (крепостта – б.м.) Гардики; „абатството“ Велестино (Армиро) и „прецептория“, разположена в гр. Фиталея (Фтелеон) в Тесалия⁶². По на юг, в Пелопонес, към 1210 г. хоспиталиерите получават четири рицарски фиефа⁶³ от основателя на местното латинско княжество Жофроа I дьо Вилардуен (1209–1229), племенник на едноименния кръстоносен хронист⁶⁴. По този повод „Морейската хроника“⁶⁵ отбелязва, че „братята-рицари от Хоспитала на Св.

⁶⁰ Вж. напр. **Вилардуен**, с. 92. Числеността на армията на Бонифаций по всяка вероятност е била около пет хиляди въоръжени мъже. Това я превръща във фактор от първостепенно значение в Латинската империя. Границата на Солунското кралство със „същинската“ Латинска империя често е поставяна при гр. Макри, разположен малко по на запад от дн. гр. Дедеагач, срв. **Wolff, R.**, „Politics in the Latin Patriarchate of Constantinople, 1204–1261“, *Dumbarton Oaks Papers*, № 8. Cambridge, 1954, p. 263.

⁶¹ **Lock, P.**, *Op. cit.*, 234–236.

⁶² За собствеността в Тива вж. PL, Vol. 215, Anno XI, № 153, cols 1467–1468; за замъка Гардики и абатството Велестино – PL, Vol. 216, Anno XIII, № 101, cols 297–298; № 116 & № 117, col. 304; № 120, cols 307–308; Anno XV, № 69, cols 591–594; № 71, col. 595; № 80, col. 601; Anno XVI, № 115, cols 910–913; *Cartulaire*, II, nos 1348, 1352, 1387, 1388, 1389, 1390; 1413; за командорията във Фиталея (Phitalea) – PL, Vol. 216, Anno XVI, № 115, cols 910–913; *Cartulaire*, II, № 1413, 157–159.

⁶³ *Crusaders as Conquerors. The Chronicle of Morea* (tr. H. Lurrier). Columbia University Press, 1964, p. 127. Терминът „фиеф“ е синоним на латинските „феод“ и „бенефиций“. В по-общ смисъл и трите термина означават предоставяне на земя или приходи в замяна на определен вид васална служба.

⁶⁴ Княжеството е наричано в латинските извори „Ахая“ (Acaia; Achaia).

⁶⁵ „Морея“ е популярното средновековно название на гръцкия п-в Пелопонес, срв. напр. Ludolphi, *rectoris ecclesiae parrochialis in Suchem. De Itinere Terre Sancte* (ed. F. Deycks).

Йоан не са задължени да носят гарнизонна служба срещу фиефите си, но трябва да участват във военни нападения и сражения, когато господарят или страната се нуждаят от тях⁶⁶.

Учредяването на прецепторията във Фиталея подсказва достатъчно солидни финансов и поземлен размер на околните йоанитски владения. Прецепторията най-вероятно е представлявала нещо като команден център на Хоспитала. Тя неслучайно е базирана именно в Тесалия, където владенията на ордена са най-големи. За съществуването на прецепторията узнаваме от споменаването в един документ, датиран от 27 септември 1213 г., на *domus Hierosolymitani hospitalis de Phitalea*, ръководен от *frater Stephanus praeceptor domus de Phitalea et aliarum domorum hospitalis Sancti Joannis Hierosolymitani in Romania*⁶⁷. Именно споменатата в документа титла на „брат Стефан“ показва централната роля на прецепторията във Фиталея спрямо останалите *domorum hospitalis*. Използваната от ордена титла „прецептор“ е приблизително еднаква по значение с титлата „командор“ и с нея, според Дж. Райли-Смит, се означават „управителите на по-малките домове“⁶⁸. Цитираният изследовател обаче отбелязва, че през XII-XIII в. титлите в ордена се използват доста вариативно и че се случва един „управител на малък дом“ да бъде наречен „приор“ и дори „магистър“⁶⁹. Споменатият документ посочва, че *frater Stephanus* е прецептор не само на *domus de Phitalea*, но и на останалите домове на хоспиталиерите „в Романия“, т.е. в завладените от латинците византийски земи. Поради това „домът“ във Фиталея с основание би могъл да бъде приет за „главна прецептория“ или „главна командория“ на Романия.

За съжаление запазената информация за новоосновената хоспиталиерска провинция е твърде оскъдна и се съдържа главно в текстовете на няколко писма, изпратени от папската курия. Така например сведенията за хоспиталиерите в Тива се съдържат главно в текста на едно писмо, изпратено от папа Инокентий III през октомври 1208 г. Писмото представлява отговор на предишно оплакване до курията от архиепископа на Тива. В него латинският прелат обвинява хоспиталиерите в своя диоцез⁷⁰ в това, че подтиквали господарите на Тива (*Thebani domini*) и

Stuttgart, 1851, p. 23.

⁶⁶ The Chronicle of Morea, p. 128.

⁶⁷ PL, Vol. 216, Anno XVI, № 115, cols 910; 912.

⁶⁸ Riley-Smith, J., The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, p. 341.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ В текста *Hospitalarii in sua provincia*. Латинският архиепископ на Тива е имал само две подчинени епископии: Кастория (*Kastoria*) и Заратово (*Zaratoria*), вж. Longnon, J., „The Frankish States in Greece, 1204–1311” – In: Wolff, R.; Hazard, H. (eds.), A History of the Crusades, Vol II, The Later Crusades, 1189–1311. The University of Wisconsin Press, 1969, p. 252. У. Милър

простолюдие то да плащат на църквата по-малко от дължимия десетък и т.нар. „данък на първия плод“ и да си ги „присвояват“. Поради това архиепископството в Тива започнало да изпитва сериозни финансови затруднения, като приходите му паднали от деветстотин на двеста *hyperperos*. Папата съветва архиепископа да предприеме съвместни действия по решаването на проблема заедно с равния му по ранг католически прелат на Лариса и епископа на Ситониус⁷¹.

Предвид датата на писмото на архиепископа на Тива, споменатите „господари на Тива“ най-вероятно са братята Албертино и Роландино да Каноса. От други извори е известно, че двамата братя правят големи дарения на тамплиерите в своите владения⁷². Писмото по всяка вероятност свидетелства, че беотийските барони не са забравили и другия голям военен орден и са го почели със съответните дарения във вид на земи и сгради. Липсата на по-нататъшни известия за хоспиталиерите в Тива, съчетана с данните за участието им в конфликта с архиепископа, както и по-късното напускане на Гърция от покровителите им, биха могли да означават, че техните притежания в района са били иззети или продадени⁷³.

От същата година датира друго писмо на Инокентий III, в което се споменава за оплаквания, подадени от провоста и дякона на църквата „Св. Георги“ в Константинопол срещу „братята от Хоспитала на Йерусалим, господаря на Ламро и някои други“, които били присвоили известни приходи и движимо и недвижимо имущество на „хоспитала на Св. Георги в Константинопол“⁷⁴. Двете цитирани до тук писма представляват свидетелство за една добре позната тенденция. До началото на XIII в. членовете на военните ордени (и в частност хоспиталиерите) вече

идентифицира двете епископии със „Загора на Хеликон и Касталия“, вж. **Miller, W.**, *The Latins in the Levant*. London, 1908, p. 70.

⁷¹ PL, Vol. 215, Anno XI, № 153, cols 1467–1468. През 869 г. името на гр. Sitonius е записано като Ζητούσιον, вж. **Koder, J.; Hild, Fr.**, *Hellas und Thessalia* (= *Tabula Imperii Byzantini* 1). Wien, 1976, p. 283. Византийският град Зетунион през османско време се нарича Зейтун и е идентичен с днешния гръцки град Ламия. Иперперите (гр. νόμισμα ὑπερπερον) са византийски златни монети, сечени за пръв път от император Алексей I Комнин.

⁷² **Lock, P.**, *The Franks in the Aegean*, p. 235.

⁷³ Единственото по-късно свидетелство, на което успях да попадна, представлява апел на папа Инокентий IV до архиепископа и ковчежника на Атина и декана (областния викарий) на Тива да изплатят 10 % от приходите на местната църква на латинския патриарх на Константинопол. В писмото е отбелязано, че от плащането на споменатите проценти са освободени само „имперските абатства, тамплиерите и хоспиталиерите“, вж. **Wolff, R.L.**, *Op. cit.*, p. 290. Но в случая би могло да става въпрос за хоспиталиери не само от територията на Тиванското, но и от тази на Атинското архиепископство.

⁷⁴ PL, Vol. 215, cols 1362–3, year 11, № 35.

отдавна са придобили печална известност с пререканията си с останалите „цивилни“ представители на католическия клир. Главна причина за тези конфликти са застъпващите се функции и привилегии на „обикновените“ клирици и ордените, които довеждат до възникването на взаимна ревност и конкуренция. Трупащата се враждебност понякога довежда до твърде опасни ситуации, като например въоръженото нападение на хоспиталиерите срещу събранието на канониците на църквата на Божи Гроб през 1154 г.⁷⁵ Поводите за конфликти между братята-рицари на Хоспитала и останалите представители на католическия клир в първите години след основаването на Латинската империя са предостатъчно, защото и при двете страни става въпрос за настаняване в обширни нови владения и най-вече за тяхното поделение.

Може би най-ожесточеният подобен спор, за който разполагаме със сравнително подробни сведения, е този между латинския епископ на Гардики⁷⁶ и хоспиталиерите от прецепторията на Фиталея. На 11 юли 1210 г. Инокентий III пише на архиепископа на Неопатра⁷⁷, приора на катедралната църква „Св. Димитър“ в Солун и прокуратора на епископството на Домокос⁷⁸, че техният събрат, епископът на Гардики, е направил „сърцераздиращо оплакване“ срещу „братята на хоспитала на Св. Йоан Йерусалимски“, които били отнели неговото епископство заедно със замъка Гардики и не искали да му го върнат⁷⁹. Инокентий III излага подробно пред тримата високопоставени прелати от Солунското кралство оплакването на епископа, чието име е Бартоломео. Според папата Бартоломео вече бил получил писма от папата, с които последният нареждал на хоспиталиерите да му върнат собствеността, но те не изпълнили заповедта и дори заплашили с убийство пратеника на епископа, който им занесъл писмата. Освен крепостта и диоцеза на Гардики хоспиталиерите владеели неправомерно и абатството в Армиро, в което строили свои собствени покои, въпреки че папата вече бил решил, че абатството трябва да се предаде на Бартоломео. Поради това епископът изпаднал в крайна нужда и се превърнал в бедняк, който трябвало да проси, за да се издържа. Папата допълва, че бил назначил архиепископите

⁷⁵ William of Tyre, II, 239–240.

⁷⁶ Гардики се намира на южното крайбрежие на Тесалия, недалеч от хоспиталиерската прецептория във Фтелеон, срв. Tabula Imperii Byzantini I, p.161.

⁷⁷ Дн. гръцко село Ипати, на ок. 30 км западно от Термопилите, в долината на р. Сперхей. През XII–XIII в. Неопатра е прочута с непристъпната си крепост, вж. напр. **Nicephori Gregoriae** Byzantina Historia, graece et latine (= Gregoras), Vol. I, ed. L. Schopen, Bonn, 1829, p. 112.

⁷⁸ Дн. гръцки гр. Домокос в Южна Тесалия.

⁷⁹ PL, Vol. 216, Anno XIII, № 101, col. 297.

на Атина и Тива, и епископа на Термопилите (най-близката до Гардики епархия) да разследват случая и те отсъдили в полза на Бартоломео и отлъчили от църквата хоспиталиерите. Тези действия обаче не довели до никаква промяна в ситуацията. Именно затова Инокентий III призовава и посочените трима високопоставени латински прелати от тази част на Латинската империя да се погрижат да приведат в действие нарежданията му по случая⁸⁰.

В края на юли 1210 г. Инокентий III пише на архиепископа на Неопатра, на епископа на Сито и *electo Nazorescensi*⁸¹, а след това – на самия латински император Анри дьо Ено, за да ги призове да закрилят епископа на Гардики от притесненията на хоспиталиерите. Месец по-късно папата пише пак до адресатите си от 11 юли, *committitur eis causa episcopo Cardicensis adversus Hospitalarios*. Писмото ни уведомява, че хоспиталиерите са отлъчени от църквата заради отказа си да се съобразят с решението на избраните от Апостолическия престол съдии-делегати, въпреки присъствието на официалния папски легат в Латинската империя – Бенедикт, кардинал на Св. Сузана⁸². Вместо това братята-йоанити изтъкнали пред делегатите, че епископ Бартоломео е сключил с тях договор и пожелали папата да го потвърди. Епископът не отрича съществуването на посочения договор, но твърди, че той е нанесъл огромна вреда на църквата в Гардики и е направен без съгласието на неговия църковен съвет. Явно под влияние на тези аргументи папата анулира договора и инструктира делегатите да продължат да искат от хоспиталиерите възстановяването на присвоената от тях собственост на епископа⁸³.

Мерките, предприети срещу хоспиталиерите, не довеждат до никакви резултати, защото делото между тях и епископ Бартоломео „изплува“ наяве отново през 1212 г. На 25 май папа Инокентий III изпраща нови две писма, свързани със случая. С първото папата нарежда на архиепископа на Лариса да слее епископията на Димитриада с тази на Гардики по предложение на Бартоломео⁸⁴. Второто, изпратено до архиепископите на Солун и Филипи и епископа на Сито, започва с историята на спора между епископа на Гардики и хоспиталиерите, която познаваме от изпратените две години по-рано писма. След това папата разказва как

⁸⁰ Ibidem, cols. 297–298.

⁸¹ Латинският епископ-елект на Назора (*Nazoresca*), вж. по-подробно за селището в бел. 40 от първия материал в настоящия колективен труд.

⁸² Вж. по-подробно за кардинал Бенедикт Gill, J., *Byzantium and the Papacy, 1198–1400*. Rutgers University Press, 1979, 30; 32–34; 39.

⁸³ PL, Vol. 216, Anno XIII, № 120, cols 307–308.

⁸⁴ PL, Vol. 216, Anno XV, № 72, col. 596.

хоспиталиерите започнали да протакат изпълнението на присъдата, която включва плащането на глоба от двеста сребърни марки. Назначените от Апостолическия престол нови арбитри стигнали до компромисното решение епископът да получи една трета от замъка на Гардики и правото на свободен вход и излаз в него. Същото се отнасяло и за *domus de Almira, quae Vaestino dicitur, fuerat abbatia*, който трябвало да се предаде от хоспиталиерите на хората на епископа заедно с две мелници и различни приходи от околните селски стопанства⁸⁵.

Братята от прецепторията на Фиталея обаче отказват да се съобразят с решението на папските арбитри и дори опитват да убият единия от тях и заплашват другия със затвор. На църковния празник Петдесетница Бартоломео се отправя към Гардики, но успява навреме да разбере, че по пътя му е поставена засада и се връща обратно⁸⁶. Най-накрая папските делегати лично отиват в Гардики, за да въведат епископа в собствеността му. Хоспиталиерите обаче отказват да изпълняват исканията им. Вместо това те довеждат голяма въоръжена тълпа от гърци и латинци, която насъскват срещу делегатите. Поради това последните са принудени да се оттеглят. Любопитно е, че те не отговарят на по-късния призив на папата за повторната им намеса. Именно тогава отчаяният от многобройните си разходи и загуби (по неговите думи) епископ на Гардики влязъл отново във връзка с Инокентий III, за да го помоли най-сетне да приключи случая. Папата нарежда на новите си адресати (вероятно защото вече не може да разчита на старите) да принудят хоспиталиерите да върнат имотите на Бартоломео и да платят наложената им глоба от двеста марки⁸⁷. В същия ден (25.05.1212) той пише и послание до принца на Ахая Жофроа I дьо Вилардуен (1209–1229). В него Инокентий III моли принца да закриля епископа на Гардики и да следи хоспиталиерите или някой друг да не му пречат да влезе във владение на собствеността на диоцеза му⁸⁸. Същото послание е изпратено и на граф Бертолд фон Катценелнбоген, господар на Велестино и, с няколко малки поправки, до *illustri Constantinopolitano*

⁸⁵ PL, Vol. 216, Anno XV, № 69, cols 591–593.

⁸⁶ Събитието вероятно се случва на Петдесетница през 1211 г. Този голям християнски празник се чества на петдесетия ден след Великден. Последният винаги се пада между края на март и началото на май. По датите на изпращането на писмата, които се отнасят към разискването на спора между епископа и хоспиталиерите, можем да преценим, че най-вероятно не става въпрос нито за Петдесетница през 1210 г. (писмата от тази година са изпратени през юли и август и в тях не се споменава нищо за описаните събития), нито за същия празник през 1212 г. (тъй като най-ранните писма за тази година са изпратени на 25 май, което е прекалено рано, за да може новините от Петдесетница 1212 г. да стигнат от Тесалия до Рим). Така като единствена възможна дата остава Петдесетница през 1211 г.

⁸⁷ PL, Vol. 216, Anno XV, № 69, cols 593–594.

⁸⁸ PL, Vol. 216, Anno XV, № 71, col 595.

imperatorii, т.е. до самия латински император Анри⁸⁹.

Намесата на последните посочени църковни делегати и влиятелните светски господари най-накрая дават желанието от папата резултат. На 11 декември 1212 г. прецепторът на Фиталея фра Стефан с неговите братя-хоспиталиери и епископът на Гардики Бартоломео подписват мирен договор в Армиро с посредничеството на архиепископа на Филипи, Гийом⁹⁰. Хоспиталиерите се съгласяват да изпълнят по-рано приетите условия и да върнат собствеността на епископа, включително абатството в Армиро, седемте села, държани още от византийската църква на Гардики и др. Любопитно е, че вместо изплащането на двеста сребърни марки братята от ордена на Св. Йоан обещават като обезщетение на епископа доходите за шест години от пазара на Армиро⁹¹. Архиепископът на Филипи поисква договорът да бъде ратифициран от тримата най-влиятелни в този момент барони на Латинската империя – Конон дьо Бетюн, Милон льо Бребан и маршал Жофроа дьо Вилардуен. Потвърждение на достигнатия след толкова усилия договор е поискано и на император Анри и папа Инокентий III. Последният потвърждава споразумението на 27 септември 1213 г.⁹²

Папските делегати вероятно са въздъхнали с облекчение след подписването на мирния договор от Армиро. Оказва се обаче, че дори това не е края на историята. През януари 1216 г. Инокентий III нарежда да се приведат в сила присъдите над трима църковни прелати в Латинска Гърция: архиепископа на Коринт, епископа на Касторион⁹³ и епископа на Гардики, Бартоломео. И тримата са наречени от папата „престъпници“. През април 1217 г. новият папа Хонорий III (1216–1227) пише, че Инокентий III е свалил епископа на Гардики от поста му поради няколко повдигнати срещу него обвинения. Бартоломео е наказан, като е подстриган за монах⁹⁴. Вероятно във връзка с това се намира фактът, че на 13 февруари 1218 г. Хонорий III пише на архиепископа на Неопатра и някои други латински прелати да разследват (отново!) конфликта между хоспиталиерите и епископа на Гардики⁹⁵. За съжаление изходът от поред-

⁸⁹ PL, Vol. 216, Anno XV, № 71, col. 595.

⁹⁰ PL, Vol. 216, Anno XVI, № 115, cols 910–912.

⁹¹ Ibidem, col. 911.

⁹² PL, Vol. 216, Anno XVI, № 115, col. 913.

⁹³ Въпросният Касторион не е идентичен със северногръцкия гр. Кастория (бълг. Костур), а с днешното гръцко село Тисви (Θίσβη).

⁹⁴ Schabel, C., Tsougarakis, N., “Pope Innocent III, the Fourth Lateran Council, and Frankish Greece and Cyprus”, *Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 67, № 4, October 2016, p. 750.

⁹⁵ Acta Honorii III, Vol. I, p. 183, № 1090, цит. във Ферјанчић, Б., Тесалија у XIII и XIV веку. Београд, 1974, 28–29.

ното разследване на случая не ни е известен.

Неспособността на толкова много висши латински прелати да наложат волята си за цели две години косвено свидетелства за силното присъствие на хоспиталиерите в Тесалия. За съжаление почти не разполагаме с данни за по-нататъшната съдба на тази провинция на Хоспитала, както и на споменатите „домове“ в другите части на Латинската империя чак до края на XIII в. Възможно е настаняването на йоанитите в Тесалия да се е намирало във връзка с плановете за охрана на областта от нападенията на непокорените планински власи или гърците от Епир. Опитите на латинците да запазят господството си над Тесалия в крайна сметка се оказват неуспешни и до началото на 20-те години на XIII в. епирците я завладяват почти изцяло. Хоспиталиерите вероятно запазват някои от своите обширни владения в Северна Гърция поне до 1224 г., когато папа Хонорий III (1216–1227) нарежда на всички „служители на църквата в земите на Солунското кралство“, сред които изрично се споменават хоспиталиерите, да дадат половината от годишните си приходи и цялото си движимо имущество, за да подпомогнат кръстоносния поход на Гулиелмо VI ди Монферато (1203–1226)⁹⁶ срещу епирския владетел Теодор Дука Комнин (1215–1230)⁹⁷. Кръстоносците обаче не успяват да спрат Теодор Комнин, който превзема Солун през декември 1224 г. Скоро след това силите на Теодор елиминират латинската власт на континента на огромната територия от Адрианопол (Одрин) до Термопилите⁹⁸.

Съдбата на хоспиталиерите в остатъците от Латинската империя до голяма степен остава неизвестна. В едно писмо на папа Григорий IX (1227–1241) от 13 март 1238 г. се споменава за съществуването на споразумение между ордена и никейския император Йоан III Дука Ватаци (1222–1254). Папата пише, че бил получил сведения, че Ватаци дава на хоспиталиерите „земи и села“ срещу оказване на помощ с коне и оръжие „срещу латинците“⁹⁹. За съжаление липсват допълнителни подробности, които да допринесат за повече яснота по случая. Изглежда, че през втората половина на XIII в. остатъците от гръцките владения на Хоспитала са поверени на капитуларния командор, който управлява „прецепторията на Морея“¹⁰⁰. В статутите на ордена, приети през 1294 г., се споменава,

⁹⁶ Гулиелмо VI е първороден син на Бонифаций Монфератски, коронясан за крал на Солун от латинския император Пиер дьо Куртене (1216–1217), срв. **Van Tricht, F.**, *Op. cit.*, p. 162, n. 22; p. 381, n. 112.

⁹⁷ **Brown, E.**, “The Cistercians in the Latin Empire of Constantinople and Greece, 1204–1276”, *Traditio*, Vol. 14 (1958), p. 108.

⁹⁸ **Van Tricht, F.**, *Op. cit.*, 379–385.

⁹⁹ *Cartulaire II*, № 2186, 523–524.

¹⁰⁰ **Riley-Smith, J.**, *Op. cit.*, 359–360.

че командорът на Морей може да пътува с пет коня¹⁰¹. От липсата на споменаването ѝ в официалните хоспиталиерски документи от края на XIII в. разбираме, че прецепторията във Фиталея не е успяла да оцелее. Тя най-вероятно е унищожена още по време на инвазията на Теодор Комнин в Тесалия в 20-те години на столетието.

Освен във владенията на Латинската империя, през XIII в. орденът на Хоспитала на Св. Йоан Йерусалимски е активен и в източните части на кралство Унгария. Още първата хоспиталиерска командория с център в Съекешфехервар обхваща поземлени владения по течението на реките Дунав и Драва, които стигат чак до тогавашната византийско-унгарска граница. Вече споменахме, че вероятно важна роля за това разположение изиграва стремежът на ордена за изграждане на бази/хосписи по сухопътния маршрут до Йерусалим¹⁰². Пътят по суша до Светите земи обаче постепенно губи значението, което е имал през XI и XII в. Свидетелства за това се откриват в папските були, в които през 1215 г. все още се предвижда възможността за придвижване на кръстоносците по суша, но в 1245 г. постановлението Апликти корде използва за това само единствен термин – трансфретаре, т.е. „пренасяне/преход по море“¹⁰³. Значение за това вероятно има и загубата на отстъпената от Балдуин на тамплиерите Аталия, превзета от селджукските турци през 1207 г.¹⁰⁴. С падането на Аталия възможният достъп до Йерусалим по суша само през християнски територии е прекъснат. Същевременно обаче кръстоносните идеи процъфтяват в Унгарското кралство, тъй като съвпадат с плановете за разширяване на унгарските граници на Балканите и отвъд Карпатите.

Разположена на границите на латинското християнство, средновековна Унгария се стреми да се възползва от кръстоносното движение, за да завладее териториите на своите еретически, езически и схизматични съседи. През XIII в папската курия започва активно да подпомага „кралството на Св. Стефан“¹⁰⁵ в неговите усилия. По този начин политическата експанзия на Унгария се оказва неразривно свързана със Светия престол за период от повече от два века¹⁰⁶. Орденът на Хоспитала е желан съ-

¹⁰¹ **Delaville Le Roulx, J.** (ed.), *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, 1100–1310*, T. III, 1261–1300. Paris, 1899, № 4259, p. 651.

¹⁰² **Hunyadi, Z.**, *The formation of the territorial structure of the Templars and Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary*, 187–191.

¹⁰³ **Ришар, Ж.**, Цит. съч., с. 299. Сухопътният маршрут, разбира се, продължава да се използва, като не е оставен без внимание от по-късните кръстоносни теоретици. Но честотата на пътуванията по море до Светата земя е значително по-голяма.

¹⁰⁴ **Cahen, C.**, *Pre-Ottoman Turkey*. New York, 1968, 119–120.

¹⁰⁵ Популярно средновековно название на Унгарското кралство.

¹⁰⁶ **Engel, P.**, *The Realm of St. Stephan. A History of Medieval Hungary, 895–1526*. London,

юзник в тази борба срещу „враговете на католическата вяра“, които по стечение на обстоятелствата са и „врагове на унгарската корона“. Хоспиталиерите са привлечани в кралството чрез различни дарения и привилегии. Особена благосклонност към тях проявяват някои представители на владетелската фамилия на Арпадите. Сред тях са вдовицата на крал Геза II Ефросина (1130–1193), която завършва живота си в Йерусалим като сестра от ордена на Хоспитала¹⁰⁷ и крал Андраш II (1205–1235), който гостува лично в йоанитската цитадела Крак дьо Шевалие в Светите земи¹⁰⁸. И двамата споменати монарси правят множество дарения на ордена, превръщайки го в един от големите унгарски феодални земевладелци¹⁰⁹.

Унгарските хоспиталиери играят най-значителна политическа роля в кралството при управлението на крал Бела IV (1235–1270). През 1241–1242 г. Унгария е подложена на унищожително нашествие от армиите, предвождани от татарския хан Бату (1227–1255). Унгарската армия е разгромена в битката при река Шайо на 11 април 1241 г., след което самият крал е принуден да се спасява с бягство. В началото на 1242 г., преследван от татарите, Бела IV преминава през Славония и Далмация, достигайки чак до една от островните си крепости по адриатическото крайбрежие. Описвайки тези събития, хронистът Рогерий споменава, че след оттеглянето на монголите в края на март 1242 г. крал Бела се завръща в кралството си от „приморския край“ с помощта на „родоските кръстоносци“¹¹⁰. Хоспиталът продължава да оказва подкрепа на опустошеното кралство и след 1242 г., а помощта му бива високо оценена. По думите на самия унгарски монарх „при това тежко положение не получихме подкрепа от нито един от християнските принцове в Европа [...], освен от ордена на

2001, p. 88.

¹⁰⁷ **Hunyadi, Z.**, *Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary*, с. 1150–1387, p. 27.

¹⁰⁸ Вж. напр. **Riley-Smith, J.**, *Op. cit.*, p. 192.

¹⁰⁹ **Hunyadi, Z.**, *The formation of the territorial structure of the Templars and Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary*, p. 193; **Idem**, *The Millitary Activity of the Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary*, p. 193.

¹¹⁰ **Магистр Рогерий**. Горестная песнь о разорении Венгерского королевства татарами (пер. и ком. А. Досаева). Санкт Петербург, 2012, с. 60; за престоя на краля в „приморския край“ (Далмация), вж. и **Фома Сплитский**, *История архиепископов Салони и Сплита* (пер. и комм. О. Акимовой). Москва, 1997, 115–120. Епитетът „родоски“ явно е по-късна интерполация (хоспиталиерите стават „родоски кръстоносци“ едва след 1310 г.), която кара някои изследователи да се съмняват в достоверността на цитата. Но ред други запазени документални свидетелства сочат, че отряд на Хоспитала действително се е притекъл на помощ на краля и че това най-вероятно е станало по времето, когато монголите на Кадан обсаждат далмагинските градове (февруари-март 1242 г.), вж. напр. **Jackson, P.**, „The Crusade against the Mongols (1241)”, *Journal of Ecclesiastical History*, 42 (1991), p. 15, № 71; **Hunyadi, Z.**, *The Millitary Activity of the Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary*, 194–195.

Йерусалимския Хоспитал¹¹¹.

На 2 юни 1247 г. Бела IV със специална грамота дарява на Хоспитала и неговия местен приор фра Рамбо дьо Воксон цялата огромна област, наречена „Земята на Северин“¹¹², която се намира на границата на Унгарското кралство с Българското царство и „Кумания“. Сведенията за плановете, свързани с това дарение, изглеждат грандиозни; през 1254 г. кралят пише до папа Инокентий IV, че „ние се стремим и надяваме [...] да можем чрез самите тях (хоспиталиерите в Северин – б.м.) да разпространим смето на католическата вяра по протежението на Данубиус (Дунав – б.м.) чак до морето на Константинопол (Черно море – б.м.)“¹¹³. Това вероятно означава, че Бела IV и хоспиталиерите планират съвместно да завоюват цяла „Кумания“, а може би и да окажат помощ на намиращата се под обсада Латинска империя. Сред условията за получаването на колосалното дарение е поемането от ордена на задължението за охрана на границата „срещу всички езичници от всякакъв вид, както и срещу българите, а също и срещу други схизматици (т.е. източноправославни християни – б.м.), ако се опитат да нахлуят в кралството или в кралските предели“¹¹⁴. Същевременно е предвидено участието на „една трета от всички боеспособни (войници на ордена – б.м.)“ в евентуалните унгарски нападения „срещу България, Гърция (Византия – б.м.) и Кумания (Влашката и Молдавската равнини – б.м.)“¹¹⁵.

Машабите на дарението и свързаните с него плановете показват, че заемането от Хоспитала на „земята на Северин“ вероятно би превърнало ордена във важен политически фактор в региона, включително и в българските и сръбски територии, разположени на юг от р. Дунав. Но, макар и текстът на писмото от 1254 г. да свидетелства вероятно за включването на хоспиталиерски бойци в предишни военни действия срещу „неверниците и схизматиците“¹¹⁶, през 1260 г. северинската граница вече се защитава от други¹¹⁷. След това хоспиталиерите повече не се споменават в извори-

¹¹¹ Цитатът е от писмото на краля до Светия престол от 11.XI.1254 г., ЛИБИ IV, с. 103.

¹¹² Приблизително областта на дн. Северински Банат, в документа *totam terram de Zeurino*, срв. Fejér, G. (ed.), *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. T. IV, Vol. 1. Budaë, 1829, p. 448.

¹¹³ ЛИБИ IV, с. 103.

¹¹⁴ Fejér, G. (ed.), *Op. cit.*, p. 452.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 450. Частичен български превод в Лазаров, И., Тютюнджиев, И.; Павлов, П., Документи за политическата история на Средновековна България (XII–XIV в.). Велико Търново, 1992, с. 50.

¹¹⁶ ЛИБИ IV, с. 103; най-вероятно под „неверници“ в случая се имат предвид татарите и/или куманите, а под „схизматици“ – българите.

¹¹⁷ Forey, A., „Military Orders and Secular Warfare in the Twelfth and Thirteenth Centuries“, *Viator* 24 (1993), p. 85.

те за историята на региона, което означава, че някъде между 1254 и 1260 г. проектът за предаването на Северин на ордена по някакви причини е бил изоставен. Така завършва поредният регистриран от изворите опит на хоспиталиерите да се сдобият с по-обширни владения на Балканите.

Почти пълното оттегляне от „балканския фронт“ във втората половина на XIII в. съвпада с усилията на ордена на йоанитите да съсредоточи повече сили в Светата земя, където обстоятелствата от ден на ден се влошават. Там броят на кръстоносците, пристигащи от запад, непрекъснато намалява, а дошлата на власт в Египет династия на мамелюците противопоставя на местните франки многобройна, добре организирана и боеспособна армия. През 1291 г. важното пристанище Акра, а заедно с него и малкото останали франкски територии в Леванта са завладени, а оцелелите хоспиталиери поемат пътя на изгнанничеството. След падането на Акра най-силните военни ордени на Храма и Хоспитала, които са били ангажирани най-много от всички други в защитата на Светите земи, са подложени на сурови критики в католическите страни и изпадат в период на криза. Неколкократните напразни опити за контраатака и възвръщането на Сирия и Палестина в края на XIII и началото на XIV в., в които двата ордена взимат активно участие, допринасят за задълбочаването на кризата ¹¹⁸.

Атакуван от френския крал Филип IV и неговите привърженици, между 1307 и 1312 г. богатият и влиятелен орден на тамплиерите е подложен на арести, разследване и съдебен процес. На Виенския църковен събор папа Климент V (1305–1314) го осъжда и разформирова ¹¹⁹. Хоспиталиерите успяват да избягнат съдбата на тамплиерите главно поради по-добрите си отношения с папството, което в началото на XIV в. се премества от Рим във френския град Авиньон. През близо двадесетгодишния си принудителен престой на о. Кипър (1291–1310) орденът на Хоспитала съумява успешно да трансформира предимно сухопътната си армия, акцентирайки върху развитието на военния флот, който изиграва огромна роля за бъдещето му ¹²⁰. През 1306–1310 г., по време на процеса срещу тамплиерите, хоспиталиерите демонстрират „ползотворна“ активност, подготвяйки и предвождайки един успешен партикуларен кръстоносен

¹¹⁸ Вж. напр. **Schein, S.**, *Fideles Crucis: The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land, 1274–1314*. Oxford, 1991.

¹¹⁹ За процеса срещу тамплиерите и тяхното осъждане, вж. **Barber, M.** *The Trial of the Templars* (2nd ed.). Cambridge, 2006.

¹²⁰ **Luttrell, A.**, “The Earliest Documents on the Hospitaller Corso at Rhodes: 1413 and 1416”, *Mediterranean Historical Review*, 10 (1995), 178–179; **Edbury, P.**, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191–1374*. Cambridge, 1991, 102–103.

поход¹²¹, който отнема от Византия о. Родос и архипелага на Додеканезите¹²². Братята-рицари на Хоспитала преместват там главната си квартира и бързо изграждат свое истинско „Родоско кралство“, което им служи като непоклатима база чак до 1523 г.

Завоюването на Родос е един от първите предвестници на бъдещата промяна в посоката на кръстоносните походи. Успехът на хоспиталиерите се дължи до голяма степен на тежкото положение на Византия в началото на XIV в. Опустошавана от разбунтувалите се наемници от т.нар. „Каталанска компания“ и изтощена от непрекъснати войни в Европа и Азия, към средата на 1306 г., когато започва хоспиталиерската атака срещу Родос, Ромейската империя изглежда изправена пред колапс¹²³. През 1284 г. византийският император Андроник II Палеолог (1282–1328) разформира имперския флот; фатална грешка, която води до незабавен разцвет на пиратските нападения в Егея¹²⁴. Скоро водеща роля в пиратските атаки започват да играят новоосновените турски бейлици на Ментеше, Айдън, Сарухан и Караси, които до 1302–1304 г. завладяват цялото западноанатолийско крайбрежие с изключение на Фокея¹²⁵. Още в самото начало на XIV в. турците сформират флот, с който без забавяне нападат и разграбват Хиос, Самос, Карпатос, Родос и други егейски острови¹²⁶. След това масирани нападения се провеждат почти всяка година, заплашвайки сериозно християнското търговско корабоплаване и жителите на островите. Именно заради тези нападения споменатите турски държавици често са наричани „морски“ или „пиратски“ в съвременната историография¹²⁷.

Набезите на турските кораби, потеглящи от изброените бейлици, засягат не само островите в Егейско море, но и балканското крайбрежие, като в определени моменти обсегът им се простира от п-в Пелопонес на

¹²¹ Т.е. частичен; в изворите се използва латинският термин *passagium particulare*.

¹²² **Luttrell, A.**, “The Genoese at Rhodes, 1306–1312” – In: Balleto, L. (ed.), *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Eta Moderna: Studi in Onore di Geo Pistarino*, Vol. 2. Acqui Terme, 1997, 746–747.

¹²³ По-изчерпателен обзор в Иванов, В., „Причини и предпоставки за завоевателния поход на ордена на хоспиталиерите срещу о. Родос и архипелага на Додеканезите“, *Mediaevalia*, 3, 2011, 72–102.

¹²⁴ **Luttrell, A.**, “The Latins and Life on the Smaller Aegean Islands, 1204–1453” – In: Arbel, B.; Hamilton, B.; Jacoby, D. (ed.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*. London, 1989, p. 151.

¹²⁵ **Korobeinikov, D.**, “Raiders and Neighbours: the Turks (1040–1304)” – In: Shepard, J. (ed.), *The Cambridge History of the Byzantine Empire (500–1492)*. Cambridge, 2008, p. 726.

¹²⁶ **Zachariadou, E.**, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirate of Menteshes and Aydin (1300–1415) (= Trade and Crusade)*. Venice, 1983, p. 6.

¹²⁷ Срв. напр. **Inalcik, H.**, “The Rise of Turkoman Maritime Principalities, Byzantium, and Crusades”, *Byzantinische Forschungen*, IX (1985), 179–219.

юг чак до делтата на Дунав на север! Най-прочутият пиратски водач от първата половина на XIV в. е бейт на Айдън, Умур, когото мюсюлманският духовник и пътешественик Ибн Батута нарича „щедър и благочестив владетел“ и „мъченик на вярата“¹²⁸. Нападенията на турските морски разбойници бързо придобиват характер на джихад („свещена война“), а самите те се сдобиват със славата на ислямски „газии“, т.е. „борци за вярата“¹²⁹. Тъй като от техните атаки страдат най-вече латинските колонии и корабоплаване, това кара установяването в района на рицарите-хоспиталиери да изглежда като логичен западен отговор на турската инвазия¹³⁰.

В четирите десетилетия след успешното покоряване на Родос и Додеканезите хоспиталиерите са активни предимно в източната половина на Егейския басейн. От чисто географска гледна точка действията им се локализират значително по-близо до Мала Азия, отколкото до Балканите. Въпреки това тяхното противопоставяне на турските нападения срещу балканското крайбрежие и острови има немалко значение за съдбата на Югоизточна Европа. Разполагането на ордена в Додеканезите допринася за отблъскването на турските набези и пряко и косвено подпомага засилването на латинската таласократия в околните морета.

През първата половина на XIV в. единствената балканска православна държава, която разполага с някакъв военен флот в Егея, е Византия¹³¹. Православната империя дори е съюзник на хоспиталиерите и други латински сили в кръстоносния анти-турски алианс, наречен „Свещената лига“. Съюзническият договор между участниците в лигата е сключен в Родос през 1332 г. *pro [...] exaltationem et laudem divini nominis et confusionem dictorum Agarenorum*¹³². Но византийският василевс Андроник III Палеолог (1328–1341) в крайна сметка избира да не участва в сраженията с турците, а предпочита да насочи флота си срещу генуезкия авантюрист Доминико Катанео от Фокея. Последният от своя страна успява да убеди родоските рицари да се присъединят в пиратско нападение

¹²⁸ Ibn Battuta, *Travels in Asia and Africa 1325–1354* (tr. H. Gibb). Routledge, 1983, p. 135.

¹²⁹ Букв. участници в битки и набези или газават (от ар. Ghazw) в „свещена война против неверниците“, срв. напр. **Aboul-Enein, Y., Zuhur, S.**, *Islamic Rulings on Warfare*. Darby PA, 2004, p. 6.

¹³⁰ Вж. **Luttrell, A.**, *The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks*, 80–89.

¹³¹ Към началото на XIV в. Андроник II очевидно осъзнава грешката си с разформирането на флота и полага усилия за възстановяването му, вж. напр. **Ahrweiler, H.**, *Byzance et la Mer*. Paris, 1966, p. 380.

¹³² Целият текст на договора в *Diplomatarium Veneto-Levantinum* (ed. G. Thomas; R. Predelli) (= DVL), P. I (1300–1350). Venetiis, 1880, № 116, 225–229.

срещу големия византийски о. Лесбос¹³³. Така усилията за установяване на единодействие между православни и католици за спиране на турските набези в Егея се оказват напразни.

Въпреки липсата на византийския флот, латинците от двете последователно образувани „свещени лиги“, който действат между 1332 и 1337 г., и от 1343 до 1351 г., успяват да постигнат значителни успехи срещу „пиратските бейлици“. Столицата на ордена на Хоспитала в Родос служи като главна база за операциите на кръстоносците. В „свещените лиги“ освен братята-рицари взимат участие и „местните“ франки от Кипърското кралство, Наксос и Ахайското княжество, както и Венеция, папството и Френското кралство. Повечето извори посочват изрично ръководната роля на йоанитите в тези анти-пиратски акции, които се ползват със статута на „партикуларни“ кръстоносни походи. Това е лесно обяснимо, тъй като родоските рицари са не само най-опитните и най-добре запознатите с местната ситуация от всички останали, но и участват с най-много кораби в обединения флот. Армията на Хоспитала по това време вероятно наброява над хиляда бойци – братя-рицари, сержанти, васали и наемници на ордена¹³⁴.

Първата си значима победа срещу турците корабите на „Свещената лига“ постигат в битката при залива на Адрамитион през есента на 1334 г. В сражението е унищожена флотата и голяма част от войската на един от двамата братя-съвладетели на най-северния „морски бейлик“ – Яхши хан Карасиоглу¹³⁵. Скоро след това сражение първата лига се разпада, като участниците в нея сключват сепаративни мирни договори с другите два най-силни бейлика – Ментеше и Айдън¹³⁶. Хоспиталът също подписва изгодни споразумения с бейлиците. Пътешественикът Лудолф фон Зюдхайм, който посещава Родос в периода между 1336 и 1341 г., свидетелства, че по това време хоспиталиерите притежават *parvum*, но *fortissimum castrum* в „Турция“ (т.е. Мала Азия – б.м.), а „околните земи и Турция плащат една трета от своята продукция като данък на Родос“. Лудолф отбелязва, че „братята“ били променили статуквото, тъй като „преди това

¹³³ Вж. **Иванов, В.**, „Свещената лига от 1332–1336/7 г. като фактор в регионалната политика в Източното Средиземноморие“, Историческо бъдеще, XVI, 2012, 1–2, 128–129.

¹³⁴ Броят на войската е изчислен въз основа на информацията за флота, който наброява около десет галери, срв. DVL, I, № 126, 244–247; **Caesaris Baronii**, *Annales Ecclesiastici* (ed. O. Raynaldi). T. XXV, 1334–1355. Paris, 1880, 1334: № 7, 3–4.

¹³⁵ **Иванов, Вл.**, Цит. съч., 138–141; Zachariadou, E., „The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States“ – In: Zachariadou, E. (ed.), *The Ottoman Emirate (1300–1389)*. Rethymnon, 1993, 228–235.

¹³⁶ *Trade and Crusade*, p. 35; 190–200.

християните плащали данък на турците¹³⁷. Влиянието на Хоспитала започва да се чувства над целия егейски регион. Показателен за последното е например фактът, че през зимата на 1335–1336 г. служители на ордена посредничат при преговорите за разрешаването на конфликта между византийците и турците от Айдън и Сарухан от една страна и генуезците от Нова Фокея – от друга¹³⁸.

Хоспиталиерите постигат още по-големи успехи с участието си във втората „Свещена лига“, образувана през лятото на 1343 г. На 28 октомври 1344 г. флотът на лигата атакува и превзема най-силната база на турските пирати – пристанището Смирна, столица на могъщия Умур Бег от Айдън. През предишното десетилетие войските на Умур налухват във вътрешността на Балканите, стигайки чак до Албания, Северна Тракия и Македония, а морските му флоти атакуват балканското крайбрежие и християнското корабоплаване от дунавския град Килия на север до о. Кипър на юг¹³⁹. Византийският император и хронист Йоан Кантакузин (1292–1383) подчертава ролята на хоспиталиерите в тази най-голяма кръстоносна победа срещу „неверниците“ на изток, постигана от близо век насам: „Двадесет и четири латински галери, които родосците и другите бяха приготвили, отплаваха срещу Смирна, превзеха крепостта на пристанището и изгориха немалко турски кораби. Умур беше там и се защитаваше по най-добрия начин, на който беше способен, но нямаше силата да надделее над латинската войска – и така до ден днешен латинците владеят пристанището на Смирна“¹⁴⁰. В 1347 г. флотът на Айдън е разгромен в сражение при о. Имброс¹⁴¹, а при една атака срещу пристанищната крепост на Смирна през май 1348 г. Умур е убит от арбалетна стрела. По-късният местен историк Дука приписва водеща роля в успешната защита на Смирна и победите в открито море на „братята от Родос“, т.е. на хоспиталиерите¹⁴². Новият върховен бей на Айдън, Хъзър, е принуден да

¹³⁷ **Ludolph** (ed. F. Deycks), 27–28; Ludolphus de Sudheim, “De Itinere Terre Sancte” (ed. G. Neumann), Archives de l’Orient Latin, T. 2, Paris, 1884, 333–334.

¹³⁸ **Gregoras**, 526–535; **Ioannis Cantacuzeni** eximperatoris Historiarum Libri IV (= Cantacuzenus), Vol. I (ed. L. Schopen). Bonn, 1828, 476–495; **Lemerle, P.**, L’Emirat d’Aydin, Byzance et l’Occident: Recherches sur “La Geste d’Umur Pacha”. Paris, 1957, 110–115; Trade and Crusade, 38–40.

¹³⁹ Срв. **Lemerle, P.**, Op. cit., 250–251; **Delaville Le Roulx, J.**, Les Hospitaliers a Rhodes jusqu’a la mort de Philibert de Naillac (1310–1421). Paris, 1913, p. 91.

¹⁴⁰ **Cantacuzenus**, II, 419–420.

¹⁴¹ **Vertot**, II, p. 132; **Setton, K.**, The Papacy and the Levant, Vol. I. Philadelphia, 1974, p. 212.

¹⁴² **Ducas**, Istorica Turco-Bizantina (1341–1462) (ed. V. Grecu) (= Ducas). București, 1958, 52–55. Вж. също **Luttrell, A.**, The Town of Rhodes: 1306–1356. Rhodes, 2003, 221–223.

склучи унизителен мирен договор с представителите на лигата¹⁴³.

През 1350 г. избухва война между Венеция и Генуа¹⁴⁴, в която скоро се оказват замесени почти всички балкански държави с излаз на Черно или Егейско море¹⁴⁵. На следната година папа Климент VI (1342–1352) прекратява участието на Хоспитала в „Свещената лига“, но не отменя по-рано задължението да дава по три хиляди флорина годишно за защитата на Смирна¹⁴⁶. Важното пристанище е провъзгласено за владение на папството, но *de facto* хоспиталиерите правят най-много за запазването му в християнски ръце. Поради това през 1374 г. папа Григорий XI (1370–1378) поставя Смирна под директното управление на ордена¹⁴⁷. Така Родоското кралство на хоспиталиерите се разширява, а притежанието на поне един важен стратегически пункт по западноанатолийското крайбрежие се превръща в задължителен елемент от хоспиталиерската политика¹⁴⁸.

В протежение на целия XIV в. активността на родоските рицари често се оказва скована от натрупването на дългове, както и от загубата на интерес на папството и западните владетели към делата на Изтока. В типично явление за хоспиталиерската политика се превръща редуването на периоди на активност и затишие. Периодите на затишие обикновено са свързани с появата на финансови или политически проблеми в Западна Европа, откъдето идва преобладаващата част от ресурсите на Хоспитала. Въпреки това бездействието на „Родос, щита на вярата“ не среща разбирание на запад¹⁴⁹. След края на втората „Свещена лига“ хоспиталиерите известно време остават инертни, което кара папа Инокентий VI (1352–1362) през 1354–1355 г. да им отправи сурови критики¹⁵⁰. За разрешаването на проблемите на ордена в 1356 г. е проведен генерален капитул

¹⁴³ Trade and Crusade, 205–210.

¹⁴⁴ Nicol, D., Byzantium and Venice. A study in diplomatic and cultural relations. Cambridge, 1988, 271–272

¹⁴⁵ През 1351–52 г. Хоспиталът вероятно опитва да се намеси във войната на страната на Генуа, вж. Luttrell, A., “Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century”, Papers of the British School at Rome, XXVI. London, 1958, p. 205 и Vertot, II, 135–136.

¹⁴⁶ Delaville Le Roulx, J., Op. cit., 111–112; Setton, K., The Papacy and the Levant, I, 222–223.

¹⁴⁷ За участието на хоспиталиерите в защитата на Смирна и тяхното управление там, вж. Sarnowsky, J., “Die Johanniter und Smyrna (1344–1402)”, Römische Quartalsschrift 86 (1991), 53–94.

¹⁴⁸ По тази причина след загубата на Смирна в нач. на XV в. хоспиталиерите построяват замъка „Св. Петър“ (дн. Бодрум), вж. напр. Luttrell, A., Zachariadou, E., Op. cit., 106–115.

¹⁴⁹ Вж. напр. Petrarca, F., Le Familiari (ed. V. Rossi), T. III. Firenze, 1937, p. 151.

¹⁵⁰ Luttrell, A., Venice and the Knights Hospitallers, p. 205; Sire, H., Op. cit., p. 42; Vertot, II, 141–142; Papacy and Levant, I, p. 230.

(събор) в Авиньон. Вероятно именно на този капитул е изработен план, който цели бъдещото установяване на хоспиталиерите в континенталната част на днешна Гърция и по-точно в Морея¹⁵¹.

Според по-късния хронист на ордена, френският абат Верто, главният мотив за появата на този „гръцки проект“ на хоспиталиерите е „преминаването на *Orchanes* през Хелеспонта“¹⁵². В случая абатът явно има предвид завладяването от османските турци на п-в Галиполи, което е извършено между 1352 и 1354 г.¹⁵³ Според Верто османският емир Орхан (1324–1362), „изглеждал склонен да установи столицата на своята империя в Морея“¹⁵⁴. Това свидетелство трудно би могло да се приеме буквално, тъй като е известно, че до самата му смърт завоеванията на Орхан или синовете и военачалниците му не достигат по на запад от р. Марица¹⁵⁵. При това Верто не посочва никакви източници за твърдението си. Посоченият цитат може да се дължи на авторова волност, объркване или – което също е възможно – отражение на папско-хоспиталиерската пропаганда от времената след провеждането на генералния капитул в Авиньон през 1356 г. Пряката заплаха за латинските владения в Морея представлява отличен повод за предаването им в ръцете на родоските рицари.

Съществува вероятност появата на „гръцкия проект“ на Хоспитала да е свързана с преговорите между папството и византийската фамилия Кантакузини в края на 40-те и началото на 50-те години на XIV в. Известно е, че в този период синът на Йоан Кантакузин, титулярният византийски император Матей Кантакузин (1353–1357), посещава лично Родос. Известно е, че в този период синът на Йоан Кантакузин, титулярният византийски император Матей Кантакузин (1353–1357), посещава лично Родос. Сведенията за това ни дава по-късният гръцки историк Лаоник Халкокондил, който споменава, че в Родос Матей „не постигнал нищо, въпреки че изтъкнал множество аргументи, за да получи някаква помощ“, а след това се отправил към Пелопонес, при своя брат Мануил, владетелят на Спарта¹⁵⁶ и останат при него¹⁵⁷. Верто пише, че Матай бил препоръчан на магистъра на хоспиталиерите от папа Инокентий VI

¹⁵¹ **Luttrell, A.**, *The Hospitallers at Rhodes*, p. 296; **Vertot**, II, 144–145.

¹⁵² **Vertot**, II, *Op. cit.*, 140–141.

¹⁵³ **Gregoras**, III, p. 203.

¹⁵⁴ **Vertot**, II, *Op. cit.*, p. 141.

¹⁵⁵ Вж. напр. **Иналджък, X.**, „Аполония (Пулуния) – Танрь Йъкъдъг: към хронологията на османските завоевания по Балканите (1354–1371)“, *Исторически преглед* (1–2), 2007, 16–18.

¹⁵⁶ Мистра, столицата на византийския деспотат Морея.

¹⁵⁷ **Laonikos Chalkokondyles**, *A Translation and Commentary of the “Demonstration of Histories” (Books I–III)* (trans. and ed. N. Nicoloudis) (= Chalkokondyles). Athens, 1996, 130–131. Мануил Кантакузин е деспот на Морея в периода 1349–1380 г.

и отишъл в главната квартира на ордена, за да търси помощ срещу своя съперник за трона, император Йоан V Палеолог (1341–1391).¹⁵⁸ Някои извори съобщават за съществуването на съюз между деспота на Морея – Мануил Кантакузин и хоспиталиерите. Възможно е съюзът на Мануил с ордена да се намира във връзка с водените от брат му преговори на Родос.¹⁵⁹ Според арагонската версия на „Морейската хроника“ около 1359 г.¹⁶⁰ пред гръцкото пристанище Мегара, намиращо се в североизточния край на Коринтския провлак¹⁶¹, се събират кораби на баила на Ахая Готие дьо Лор, Венецианската република, хоспиталиерите и деспот Мануил Кантакузин. Обединената християнска флотилия атакува голяма армада от турски пиратски кораби и постига впечатляваща победа. В сражението са изгорени тридесет и пет турски съда, а оцелелите турци побягват към територията на своите съюзници – каталаните от Атинското дукство¹⁶². Данните на хрониката се допълват от Йоан Кантакузин, който пише, че обединените пелопонески гърци и латини, начело с неговия син деспот Мануил, нахлули в Беотия и постигнали много победи срещу „персите“¹⁶³.

Допълнителна причина за повишаването на интереса на папството към Балканите е фактът, че през 50-те години на XIV в. не само Кантакузините, но и новият византийски император Йоан V Палеолог се обръща към курията с молби за помощ и обещания за сключване на църковна уния¹⁶⁴. След края на венецианско-генуезката война Инокентий VI изпраща в Константинопол своя довереник, кармелитът Пиер Тома¹⁶⁵. Предвид спешната нужда от боеспособен флот, който да прегради проливите на Галиполи и Босфора за преминаващите от Азия в Европа турци, папата решава да организира кръстоносна акция, като използва за тази цел вече

¹⁵⁸ Vertot, П, Op. cit., 137–138.

¹⁵⁹ Повече за тази хипотеза в: Иванов, В., „Възникването на „гръцкия“ проект на ордена на св. Йоан Йерусалимски и неговите политически аспекти (1353–1404)“ – В: Симеонова, Л. (ред.), Балканите и светът *modus concipiendi* (= *Studia Balcanica* 30). София, 2014, 148–161.

¹⁶⁰ Или малко по-рано или по-късно, за споровете ок. точната датировка вж. Topping, P., Op. cit., p. 135 и no. 40, както и Nicol, D., Op. cit., p. 125.

¹⁶¹ Турски пиратски флот използва същото пристанище през 1385 г., срв. Fleet, K., “Early Turkish Naval Activities” – In: Idem (ed.), *Ottomans and the Sea*. Roma, 2001, p. 132.

¹⁶² Morel-Fatio, A. (ed.), *Libro de los Fechos et Conquistas del Principado de la Morea*. Chronique de Moree aux XIII et XIV siecles (= *Libro de los fechos*). Geneva, 1885, p. 151.

¹⁶³ И двата източника са цитирани в Nicol, D., Op. cit., 125–126, no. 9. Византийските източници често наричат турците „перси“.

¹⁶⁴ Nicol, D., *The Last Centuries of Byzantium* (2nd edition). Cambridge, 1993, 258–259; Boehlke, F., *Pierre de Thomas. Scholar, Diplomat and Crusader*. Philadelphia, 1966, 132–135.

¹⁶⁵ Boehlke, F., Op. cit., 140–155. Мирният договор между Венеция и Генуа е сключен през юни 1355 г., вж. Nicol, D., *Byzantium and Venice*, p. 279.

установилата се практика на образуването на „свещени лиги“ в Егейския регион. На 20 март 1357 г. представители на Хоспитала, Венеция, Кипър и папството сключват съюзен договор, който ознаменува появата на третата по ред „Свещена лига“¹⁶⁶. Две години по-късно фра Пиер Тома е назначен за апостолически легат на Изтока със задачата да проповядва кръстоносен поход срещу турците, да окаже помощ на императора срещу тях и да финализира преговорите за църковна уния с Византия¹⁶⁷. За негов „колега“ папата избира хоспиталиера Николо Бенедети¹⁶⁸. Изборът на Бенедети най-вероятно показва планираната ръководна военна роля на ордена на Хоспитала в бъдещите действия на кръстоносците.

През есента на 1359 г. фра Пиер Тома начело на флотата на „Свещената лига“ се отправя от Смирна към Константинопол¹⁶⁹. Пътуването му се превръща в малък кръстоносен поход, тъй като по време на визитата в Константинопол бойците на лигата помагат в отблъскването на едно турско нападение в околностите на византийската столица. На връщане от там флотът на Пиер Тома напада и завладява няколко османски крепости в района на Проливите¹⁷⁰. В кампанията взимат лично участие поне петдесет рицари от ордена на Хоспитала, чиято смелост спечелва за кръстоносците сражението при Лампсак¹⁷¹. Църковната уния обаче остава нереализирана, а след „партикуларната“ експедиция до Константинопол хоспиталиерите и папският легат се оказват въввлечени в кръстоносните планове на новия кипърски крал Пиер I дьо Люзинян (1359–1369) за война срещу Мамелюкски Египет. Като следствие „византийската кауза“ е изоставена от ордена за повече от десетилетие¹⁷².

Същото, макар и по други причини, се случва с проекта за установяването на Хоспитала в Пелопонес. След провеждането на капитула в Авиньон представители на ордена преговарят за закупуването на правата върху латинското княжество Ахая с неговия титулярен владетел, Джакомо ди Савоя-Ахая (1334–1367)¹⁷³. Последният се съгласява с предложението им, но на офертата се противопоставя сюзеренът на Джакомо – Ро-

¹⁶⁶ *Diplomatarium Veneto-Levantinum* (ed. G. Thomas; R. Predelli), P. II (1351–1454). Venetiis, 1899, Doc. № 19 & 20, 35–39.

¹⁶⁷ **Setton, K.**, *The Papacy and the Levant*, I, 235–236.

¹⁶⁸ **Boehlke, F.**, *Op. cit.*, 162–164; **Luttrell, A.**, *The Hospitallers at Rhodes*, p. 297.

¹⁶⁹ **Inalcik, H.**, “The Ottoman Turks and the Crusades, 1329–1451” – In: Hazard, H.; Zacour, N. (ed.), *A History of the Crusades*, VI (The Impact of the Crusades in Europe). The University of Wisconsin Press, 1989, p. 238.

¹⁷⁰ **Ibidem**, 237–238; **Boehlke, F.**, *Op. cit.*, 166–168.

¹⁷¹ **Ibidem**.

¹⁷² **Luttrell, A.**, *Op. cit.*, 297–298.

¹⁷³ **Topping, P.**, “The Morea, 1311–1364” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades*, III. The University of Wisconsin Press, 1975, p. 134, n. 35.

бер II от Таранто (1319–1364), който от 1346 г. е титулярен латински император. Робер твърдо отхвърля всичките предложения за закупуването на правата върху Ахая, които му правят хоспиталиерския представител и подкрепящия го папски легат и така проваля сделката и осъществяването на проекта¹⁷⁴.

Осуеяването на първия опит за придобиването на Ахайското княжество съвсем не означава, че „гръцкият проект“ е изоставен. Хоспиталиерите се връщат към него през 70-те години на XIV в., когато най-сетне сключват мир с Мамелюкския султанат. Междувременно османското нашествие на Балканите преминава в нова фаза. След поражението, което турците нанасят на най-силните сръбски владетели – крал Вълкашин (1365–1371) и деспот Углеша, при Черномен на 26 септември 1371 г., византийският василевс Йоан V е принуден да стане васал на османския султан Мурад I (1362–1389). Алармиран от заплахата, новият папа Григорий XI (1370–1378) се опитва да организира християнски съюз и кръстоносен поход за спирането на турското настъпление на континента. През 1372 г. Григорий XI призовава християнските сили, които смята за заинтересовани от кръстоносния поход, на среща в една от столиците на Латинска Гърция, град Тива¹⁷⁵. След като никой не откликва на апелите за срещата, папата решава да разчита за кръстоносните си планове на Балканите изключително на силите на родоските рицари¹⁷⁶.

Така в началото на 1373 г. планираният кръстоносен поход срещу турците вече се очертава като самостоятелно папско-хоспиталиерско начинание. Неговата първоначална цел е оказването на помощ на разгромената от турците Византия¹⁷⁷. През 1374 г. Хоспиталът и папството изпращат свои представители в Константинопол. Преговорите между тях и василевса завършват с обещанието на Йоан V да предаде заплашения от турците град Солун (и вероятно Галиполи) на хоспиталиерите, които трябва да разположат там свои гарнизони, които да го защитават¹⁷⁸. След завръщането на пратениците Григорий XI обявява началото на кръстоносния поход. Походът, според писмото на папата до кралицата на Неапол Жана I д'Анжу (1343–1382), трябва да помогне на гърците

¹⁷⁴ **Bosio, I.**, *Dell'istoria della sacra religione et illustrissima militia di S.Giovanni Gerosolimitano. Parte Seconda.* Roma, 1594, 59–61. По-подробно за осуеяната сделка вж. в Иванов, В., Възникването на „гръцкия“ проект, 155–159.

¹⁷⁵ **Gill, J.**, *Byzantium and the Papacy*, p. 224; **Setton, K.**, *Catalan Domination of Athens (1311–1388)*. London, 1975, p. 77; **Topping, P.**, “The Morea, 1364–1460” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades*, III. The University of Wisconsin Press, 1975, p. 145.

¹⁷⁶ **Luttrell, A., Zachariadou, E.**, *Op. cit.*, 37–38.

¹⁷⁷ **Setton, K.**, *The Papacy and the Levant*, I, p. 329.

¹⁷⁸ **Luttrell, A.**, *Gregory XI and the Turks*, 407–408.

да предотвратят преминаването на турците от *Turchia* в *Romania* (т.е. балканските провинции на Византия) и *Bulgaria*¹⁷⁹.

През 1375 г. в Авиньон се провежда събор на хоспиталиерите под председателството на бъдещия магистър на ордена и папски любимец, фра Хуан Фернандес де Ередия (1376–1396). На събора е взето решението да се мобилизират хоспиталиерските братя – рицари и сержанти, във всички провинции на ордена. Вероятно заради проблемите, свързани със събирането и подготовката на армията и необходимия за нея флот, потеглянето на похода е отложено за пролетта на 1377 г.¹⁸⁰ Дотогава обаче стратегическата обстановка се променя напълно и става твърде неподходяща за реализирането на първоначалните кръстоносни планове. През втората половина на 1376 г. Андроник IV Палеолог (1348–1385) с помощта на османския емир Мурад I извършва преврат в Константинопол, като пленява и затваря баща си Йоан V, от чието име са водени преговорите с папството и Хоспитала. Вместо да предостави Галиполи на хоспиталиерите, Андроник IV го връща на Мурад в замяна на подкрепата му за преврата¹⁸¹. Малко по-късно избухва и конфликт между Венеция и Генуа за владението на о. Тенедос, разположен пред самия вход на Дарданелите. Спорът за Тенедос скоро прераства в кръвопролитната „война Киоджа“ (1378–1381)¹⁸². Така достъпът до Проливите се оказва максимално затруднен, а бъдещите кръстоносци загубват надеждата си за подкрепа от страна на Византия, Венеция или Генуа.

След изброените събития папството и йоанитите не изоставят идеята за провеждането на кръстоносен поход, но изменят посоката му, като същевременно извършват своеобразно завръщане към „гръцкия проект“ на ордена във вида му от 50-те години на века. В края на 1376 или началото на 1377 г. феодалният суверен на Ахaya, неаполската кралица Жана I д'Анжу, се съгласява да даде под наем пелопонеското си княжество на хоспиталиерите за петгодишен срок срещу годишна рента от 4 000 дуката. Жана изпраща в Ахaya като свой баил (наместник) хоспиталиера Даниеле дел Карето, който трябва да получи владението за ордена¹⁸³. Орденът на Хоспитала разполага със свои владения в Пелопонес още от времената на Жофроя I дьо Вилардуен, но те не са особено обширни. Според един

¹⁷⁹ **Ibidem**, 408–409.

¹⁸⁰ **Ibidem**, 409–410.

¹⁸¹ **Barker, J.**, Manuel II Palaeologus. A Study in Late Byzantine Statemanship. New Brunswick, 1969, 27–30.

¹⁸² **Setton, K.**, The Papacy and the Levant, I, p. 321; **Lane, F.**, Venice. A Maritime Republic. The Johns Hopkins University Press, 1973, 189–196.

¹⁸³ Libro de los fechos, 159–160; **Loenertz, R.-J.**, Op. cit., p. 339; **Luttrell, A.**, The Principality of Achaea, p. 341.

запазен в хоспиталиерските регистри списък, озаглавен *Quisti sono li castelli che madama ave in lo princepato de Achaya*, към 1377 г. *del freri de sanct Johan* държат само два от общо петдесет и четирите замъка на княжеството – *lo castello de paleopuli* и *lo castello della fustena*¹⁸⁴. От друга страна двете крепости – Палеополис и Фустина, притежават добро стратегическо местоположение, тъй като се намират в самия център на Ахайското княжество.

В началото на 1378 г., след като хоспиталиерите влизат в пълно владение на Ахая, силите на обявения от Григорий XI кръстоносен поход потеглят на кораби от пристанището на Неапол. Войската не е особено многобройна и включва главно мобилизираните хоспиталиери и известен брой флорентинци и други италианци. За предводител е назначен току що провъзгласения за магистър на ордена фра Хуан де Ередия¹⁸⁵. Флотът на кръстоносците изненадващо дебаркира не на някоя от превзетите от османците територии, а на северния бряг на Коринтския залив. По неизвестни днес причини, водената от Ередия армия се насочва не срещу турците, а срещу владенията на албанския деспот на Епир, Джин Буа Шпата (1358–1399). През последните години войнственият Шпата (букв. „Мечът“) е успял да покори почти цял Епир, а силите му заплашват владенията от латинците пристанища и области по бреговете на Амвракикийския и Коринтския залив.

Първият сблъсък на кръстоносците с албанците на Шпата се състои при крепостта Лепанто, която е обсадена, превзета и върната под латинска власт. След този успех кръстоносната войска отново се натоварва на корабите си и се отправя на север към бреговете на Амвракикийския залив, където хоспиталиерите предварително са взели под наем латинското пристанище Воница. В края на април или началото на май 1378 г.¹⁸⁶ армията, в състава на която освен магистъра Ередия се намират хоспиталиерските приори на Венеция, Пиза и Капуа и адмиралът на ордена фра Паламедо ди Джовани, слиза на брега във Воница. След това кръстоносците потеглят навътре в сушата и обсаждат бившата столица на Епирския деспотат – Арта¹⁸⁷. Обсадата се проточва до 23 август 1378 г. На тази дата магистър Хуан де Ередия заедно със свитата си попада в

¹⁸⁴ **Luttrell, A.**, Op. cit., 343–345. Вж. и *Idem*, *The Hospitaller Commandery of the Morea*, 297–300.

¹⁸⁵ **Luttrell, A.**, *Gregory XI and the Turks*, p. 412.

¹⁸⁶ Докато се намира във Воница, Ередия подписва два документа и изпраща едно писмо до инфанта на Арагон Жоан. Датите в края на документите ни позволяват да датираме точно престоя му в града, вж. **Loenertz, R.-J.**, Op. cit., 340–341.

¹⁸⁷ **Luttrell, A.**, “*Intrigue, Schism and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377–1384*”. *Speculum*, Vol. 41, № 1 (Jan., 1966), p. 35.

засада и е пленен от албанците, след което е отведен в лагера на Джин Буа Шпата¹⁸⁸. Събитието *de facto* слага край на кръстоносния поход, а магистърът на ордена остава в албански плен до пролетта на 1379 г.¹⁸⁹ Ордена на Хоспитала е принуден да събере и изплати огромна сума за неговия откуп¹⁹⁰.

Една от най-вероятните причини за провеждането на кампанията срещу Шпата е заплахата, която представляват за наетите от Хоспитала територии нападенията на неговите албанци. При това не бива да се забравят и често подкрепяните с оръжие опити за завладяването на Епир и т.нар. „кралство Албания“ на могъщата фамилия на неаполските Анжуйци, които започват още във втората половина на XIII в. Последната анжуйска кампания за завоюването на Албания докарва в 1376 г. т.нар. „Наварска компания“ от наемници в областта на Драч¹⁹¹. През 1378 г. компанията се придвижва на юг. Запазена е информацията, че някои от наварските капитани заедно със своите отряди са наети от заместник магистъра на Хоспитала фра Гоше дьо ла Бастид. Последният наследява на поста баил на Ахая починалия фра Даниеле дел Карето¹⁹². Но вместо да помогнат на хоспиталиерите в омиротворяването на провинцията, наварците бързо се превръщат в най-дестабилизиращия политически фактор в региона. Първоначално наемниците се възползват от политическия хаос в каталанските владения в Средна Гърция и се намесват във войните за преразпределението им. Скоро след това необузданите наварци прехвърлят безредиците и в Ахая¹⁹³. В рамките на следващите две години ордена на Хоспитала напълно изпуска от ръцете си контрола над княжеството и е принуден да го върне на кралица Жана през лятото на 1381 г.¹⁹⁴

Мотивацията, криеща се зад действията на хоспиталиерите по време на петгодишния им престой в княжество Ахая, остава неизвестна и до днес. Съдейки по похода на Ередия срещу Лепанто и Арта; наемането

¹⁸⁸ Точната дата е отбелязана в манускрипт, съхраняван в Арл: Arles, Bibliotheque Communale, GG 76, f. 311, цит. в **Luttrell, A.**, *Gregory XI and the Turks*, p. 413, n. 88.

¹⁸⁹ На 20 май 1379 г. присъствието на великия магистър е регистрирано в ахайската столица Кларенца, срв. **Delaville Le Roulx, J.**, *Op. cit.*, p. 206.

¹⁹⁰ Сумата за откупа на Ередия възлиза поне на 12 000 дуката, а вероятно и много повече, срв. **Luttrell, A.**, “Aldobrando Baroncelli in Greece: 1378–1382”, *Orientalia Christiana Periodica* XXXVI. Roma, 1970, p. 286; 288–290.

¹⁹¹ Вж. **Setton, K.**, *The Papacy and the Levant*, I, 125–128.

¹⁹² **Luttrell, A.**, *The Hospitallers at Rhodes*, p. 303; Loenertz, R.-J., *Op. cit.*, p. 341.

¹⁹³ Вж. **Luttrell, A.**, “The Island of Rhodes and the Hospitallers of Catalunya in the Fourteenth Century” – In: Ferrer I Mallol, M. (ed.), *Els Catalans a la Mediterrania Oriental a l’Edat Mitjana*. Barcelona, 2003, p. 160; **Setton, K.**, *Catalan Domination*, 129–144.

¹⁹⁴ **Luttrell, A.**, *The Hospitallers at Rhodes*, p. 303.

на наварците от Гоше дьо ла Бастид и засвидетелстваното участие на последния в техните нападения срещу каталанските територии¹⁹⁵, можем да заключим, че амбициите на Хоспитала не са се ограничавали само с владението на Ахая. По всяка вероятност плановете на братя-рицари са били да се възползват от политическата анархия, царяща в края на 70-те години в континенталната част на Гърция. По това време в земите северно от Коринт властта на старите господари – сърбите и каталаните – се намира в колапс, а новите претенденти – албанците – все още не са спечелили достатъчно увереност и признание. Тъй като оскъдните източници упорито твърдят, че кръстоносният поход от 1378 г. е възнамерявал да атакува турците, то може би наистина трябва да приемем, че крайната му цел е била тази¹⁹⁶. Вероятното обяснение за отдалечеността на кръстоносните акции от османските територии, освен изтъкнатите по-горе причини, е, че хоспиталиерите са решили първо да завладеят по-голяма част от Гърция и едва след това да нападнат турците. В подкрепа на това предположение стои фактът, че османските граници по това време най-вероятно вече достигат до северните владения на Шпата¹⁹⁷.

В крайна сметка от ситуацията успяват да се възползват не хоспиталиерите, а Наварската компания, ахайският барон Нерио I Ачайуоли († 1394) и роднините му от флорентинската фамилия Буонделмонти. Изброените сменят предишните каталански, сръбски и анжуйски владетели на региона¹⁹⁸. Албанците запазват предишните си позиции и си извоюват авторитет с победата си срещу Ередия, а турците остават незасегнати по какъвто и да било начин. Въпреки това в годините след 1381 г. магистърът на Хоспитала се бори доста дълго, за да закупи правата върху владението на Ахая от наследниците на княжеството в Западна Европа. През 1387 г. орденът плаща 20 000 флорина на херцогиня Мари дьо Блоа, която му прехвърля нейните права върху княжеството, но

¹⁹⁵ По-конкретно при превземането на столицата на каталаните Тива и пленяването на кастелана на Атина Галсеран де Пералта, срв. Topping, P., *Op. cit.*, p. 148; Luttrell, A., *Aldobrando Baroncelli*, p. 281; Loenertz, R.-J., *Op. cit.*, 343–344.

¹⁹⁶ Bosio, III, p. 87; Vertot, II, 170–173.

¹⁹⁷ Вж. напр. Soulis, G., *The Serbs and Byzantium during the reign of Tsar Stephen Dusan (1331–1355) and his successors*. *Dumbarton Oaks*, 1984, App. IV, 155–156.

¹⁹⁸ Пристигналият на Балканите с кръстоносния поход на Ередия Есау (Исав) де Буонделмонти през 1385 г. става деспот на Янина, втората по значение епирска държавица след албанската, която преди това се управлява от сръбския деспот Тома Прелюбович. Есау остава деспот на Янина до смъртта си през 1411 г. Любопитно е, че една изработена по негова заповед църковна плащеница попада в България и днес се пази в благоевградската църква „Св. Богородица“, срв. Герасимова-Томова, В., „Плащеницата на деспота на Янина Ἰζάουζ“ – В: Велков, В. и др. (ред.), *Сборник в чест на акад. Димитър Ангелов*. София, 1994, 292–300.

за жалост те се оказват недостатъчни¹⁹⁹. Бившите наварски наемници на ордена контролират твърдо властта над латинската половина от Пелопонес и успешно осуетяват всякакви опити за изместването им. Реализирането на плановете за придобиването на Ахая са усложнени и от избухването на т.нар. „Велика западна църковна схизма“, която продължава от 1378 до 1417 г.²⁰⁰. Схизмата разделя не само Европа, но и хоспиталиерите, на два враждуващи помежду си лагера и почти парализира усилията за организирането на кръстоносна съпротива срещу турците през тези съдбоносни за балканските християни години.

Родоските рицари изглеждат обезсилени за почти цяло десетилетие след поражението в епирските планини. През този период те не успяват да направят нищо за спирането на османските нашествия, които вече напредват към западната половина на Балканите. Ситуацията с оглед спирането на турското настъпление непрекъснато се влошава не само в Европа, а и в Анатолия. В Галиполи султан Мурад I започва за пръв път да строи регулярен османски боен флот, завършен от сина му Баязид I (1389–1402)²⁰¹. През 1390 г. синът на византийския метежник Андроник IV, Йоан VII Палеолог (1370–1408), разпалва нова династическа война в Константинопол. На 14 април 1390 г. войските на претендента, който е подкрепен от новия османски султан Баязид I и генуезкия владетел на Лесбос Франческо II Гатилузи (1384–1404), нахлува в Константинопол. Йоан V Палеолог и неговия син и съимператор Мануил II успяват да се укрепят в цитаделата при Златните врата. От тук Мануил II се качва на кораб и се отправя към Родос, за да моли за помощ хоспиталиерите²⁰².

В началото на предишната (1389) година хоспиталиерите прекратяват бездействието си, като влизат в новата, четвърта поред „Свещена лига“, образувана от католическите сили в Егея. Според документа за основаването ѝ лигата е насочена против *omnes et singulos infideles Turcos*²⁰³, но и конкретно срещу *Moratus Bey et eius secta*²⁰⁴. В антитурския алианс с по една галера участват кралят на Кипър Жак I дьо Люзинян (1382–1398), владетелят на Лесбос Франческо II Гатилузи (1384–1404),

¹⁹⁹ **Topping, P.**, Op. cit., 150–155; Delaville Le Roulx, J., Op. cit., 223–224; **Luttrell, A.** The Hospitallers at Rhodes, p. 306.

²⁰⁰ За отражението на схизмата върху родоските рицари, вж. **Luttrell, A.**, Intrigue, 30–48.

²⁰¹ **Fleet, K.**, Op. Cit., p. 133.

²⁰² **Schreiner, P.** (ed.), Die Byzantinischen Kleinchroniken (= Kleinchroniken), Vol. II. Vienna, 1977, p. 341; **Barker, J.**, Op. cit., 76–77, n. 204; **Reinert, S.**, Op. cit., 315–319.

²⁰³ Trade and Crusade, p. 74.

²⁰⁴ **Luttrell, A.**, Latin Responses, p. 130. Споменаването на Мурад свидетелства за страха от неговата флота, която вероятно се строи в Галиполи, срв. **Inalcik, H.**, Op. cit., p. 245 и **Fleet, K.**, Op. Cit., p. 133.

комуната на Пера, махоната на Хиос и орденът на Хоспитала²⁰⁵. Поради това не е учудващо, че надеждите на Мануил за получаването на помощ от Родос действително се оправдават. Макар и хоспиталиерският съюзник в лигата Франческо II Гатилузи да предвожда лично армията, която обсажда крепостта при Златните врата, орденът избира да вземе страната на „старите императори“ против подкрепения от османците преврат. Родоските рицари предоставят на разположение на Мануил две галери с контингент от братя-рицари и сержанти и вероятно известен брой наемници²⁰⁶. С тяхна помощ Мануил успява да разгроми и прогони от Константинопол своя племенник и да върне на престола баща си, когото наследява след смъртта му през 1391 г.²⁰⁷

Помощта, която орденът на йоанитите оказва на Мануил II през 1390 г., става основа на дълготрайно взаимно сътрудничество и симпатии. Точните причини за тази акция на ордена не са обяснени в изворите, но най-логично изглежда, че хоспиталиерите се възползват от случая, за да нанесат удар на турския султан Баязид. Последният става много по-опасен за Родос, след като през зимата на 1389–1390 г. войската му в мълниеносна кампания превзема територията на „морските“ бейлици на Сарухан, Айдън и Ментеше²⁰⁸. Особено голяма изглежда заплахата за Смирна, както свидетелства писмото, изпратено от конвента на Хоспитала и неговия лейтенант фра Пиер дьо Кулон до авиньонския папа Климент VII (1378–1394) на 12 април 1390 г.²⁰⁹ В Авиньон заплахата е счестена за сериозна и към Родос са изпратени подкрепления. След зимната кампания от 1389–1390 г. хоспиталиерите единствени от всичките околни християнски владения не се съгласяват с условията на султана за сключването на мирен договор. Поради това между тях и Баязид в 1392 или 1393 г. избухва война „по суша и море“²¹⁰.

В началото на 90-те години новият османски флот, който според Дука наброява „шестдесет дълги бойни кораба“, започва да напада егейските острови и християнското крайбрежие на Балканите²¹¹. Османците обаче все още не са достатъчно силни, за да се конкурират

²⁰⁵ **Argenti, P.**, *The Occupation of Chios by the Genoese and their administration of the island, 1346–1566*. Cambridge, 1958, 152–153.

²⁰⁶ Kleinchroniken, I, p. 69; **Majeska, G.**, *Russian travellers to Constantinople in fourteenth and fifteenth centuries*. Washington, 1984, p. 103.

²⁰⁷ **Ibidem, Necipoglu, N.**, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*. Cambridge, 2009, p. 137.

²⁰⁸ **Ducas**, 74–75; **Inalcik, H.**, *Op. cit.*, p. 248.

²⁰⁹ **Luttrell, A.**; **Zachariadou, E.**, *Op. cit.*, p. 42; 93–94: букв. potencia duplicata от Баязид (Bassita).

²¹⁰ **Ibidem**, 42–43; 94–96.

²¹¹ **Ducas**, 74–75.

с латинците и да превземат по-силните им крепости. При една схватка хоспиталиерският капитан на Смирна успява да плени двама от синовете на турския субаша, който обсажда града. Знатните пленници са изтъргувани срещу сключването на седемгодишно примирие, отнасящо се само до територията на Смирна²¹². Така паритетът между османците и хоспиталиерите се запазва, макар и с цената на големи лишения за последните²¹³. Четвъртата „Свещена лига“ продължава съществуването си, като вероятно провежда антиосмански акции в Егея. Към лигата, след началото на османската обсада на Константинопол през 1394 г., се присъединява и Мануил II Палеолог²¹⁴.

Междувременно новият унгарски крал Сигизмунд Люксембургски (1387–1437), чиито владения също са атакувани от османците, се превръща в главен инициатор за организирането на кръстоносен поход срещу тях. Идеята е подкрепена както от римския папа Бонифаций IX (1389–1404), така и от авиньонския „анти папа“ Бенедикт XIII (1394–1423). Така независимо от схизмата пратениците на Сигизмунд имат успех в западните страни и много благородници от Франция и Германия взимат кръста²¹⁵. През 1395 г. едно унгарско пратеничество е изпратено от Дубровник към Лесбос, Хиос и Родос²¹⁶, вероятно за да привлече към участие в готвения поход членовете на „Свещената лига“. През зимата на 1395–1396 г. ромейският пратеник Мануил Филантропин сключва в унгарската столица Буда договор за съюз между Византия и Сигизмунд²¹⁷.

Хоспиталиерите се включват активно в подготовката на похода. През лятото на 1396 г. новият магистър на ордена, френският брат-рицар Филибер дьо Наяк (1396–1421) пристига на Родос, където подготвя корабите на Хоспитала за присъединяване към кръстоносния флот. През август изпратените от Венеция галери преминават през Родос, където към тях се

²¹² **Fleet, K.**, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*. Cambridge, 1999, 161–169; **Luttrell, A.**, *The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks*, p. 97.

²¹³ За проблемите на йоанитите при конфликта им с Баязид, вж. **Luttrell, A., Zachariadou, E.**, *Op. cit.*, 94–96.

²¹⁴ **Barker, J.**, *Op. cit.*, 482–483; **Geanakoplos, D.**, “Byzantium and the Crusades, 1261–1453” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades; Vol. III (The Fourteenth and Fifteenth Centuries)*. The University of Wisconsin Press, 1975, p. 83.

²¹⁵ **Anonyme**, “Le Livre des faits du bon messire Jean le Maingre, dit Boucicaut, Maréchal de France et gouverneur de Gennes”, *Nouvelle collection des memoires pour servir a l’histoire de France depuis le XIII siècle jusqu’a la fin du XVIII* (ed. M. Michaud; J. Poujoulat). Paris, 1850, p. 236; **Setton, K.**, *The Papacy and the Levant, I*, 342–345.

²¹⁶ **Krekic, B.**, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age*. Paris, 1961, p. 240, № 459–461.

²¹⁷ **Barker, J.**, *Op. cit.*, 131–132.

присъединяват предвожданите лично от Филибер дьо Наяк хоспиталиерски съдове. След това обединената ескадра се насочва към Константинопол и делтата на р. Дунав²¹⁸. Хоспиталиерският контингент, който взема участие в похода, вероятно е доста многоброен за средновековните мащаби. Част от братята на ордена от Западна и Централна Европа избират да пътуват по суша заедно с основната армия, която се събира в Буда²¹⁹. Около 15 септември кръстоносните армия и флот се срещат под стените на здравата дунавска крепост Никопол²²⁰. Тук на 26 септември хоспиталиерите, предвождани лично от своя магистър фра Филибер дьо Наяк, се сражават в центъра на християнската армия в битката срещу пристигналите от юг войски на Баязид²²¹. Сражението завършва с пълния разгром на кръстоносците, но магистърът на Хоспитала успява да се изплъзне.

Филибер дьо Наяк изиграва важна роля за спасяването на унгарския крал, когото качва на един от хоспиталиерските кораби и отплава надолу по течението на Дунава²²². Сигизмунд се изтегля заедно с флотата обратно по същия път, по който е дошла – от Никопол по течението на Дунав до делтата на реката и през Черно море към Константинопол. След пристигането си във византийската столица, магистърът на Хоспитала избързва за Родос, а унгарският крал със своите оцелели воители помага на Мануил II Палеолог да отблъсне една османска атака срещу града²²³. Впоследствие родоските рицари изиграват основна роля при откупуването на знатните западноевропейски пленници, взети след поражението при Никопол²²⁴.

Хоспиталиерите участват активно в отбраната на обсадения от Баязид Константинопол до 1402 г. Така например в 1399 г. две родоски галери се присъединяват към похода на маршал Бусико, изпратен от френския крал Шарл VI (1380–1422) на помощ на византийската столица²²⁵. Силите на маршала са ограничени и той няма възможност да вдигне обсадата, но спомага за сключването на мирно споразумение между Мануил II и Йоан VII, чиито претенции продължават да служат като оправдание за

²¹⁸ **Delaville Le Roulx, J.**, *Op. cit.*, p. 235; **Atiya, A.**, *The Crusade of Nicopolis*. London, 1934, p. 54.

²¹⁹ **Poutiers, J.-C.**, “Les Chevaliers de Rhodes a la Croisade de Nikopol (1396)”, *Études Balkaniques*, I. Sofia, 1981, 114–115.

²²⁰ **Ibidem**, p. 123; **Atiya, A.**, *Op. cit.*, 54–55.

²²¹ Вж. **Ibidem**, p. 86; 93–94.

²²² **Nicol, D.**, *Byzantium and Venice*, p. 335.

²²³ **Barker, J.**, *Op. cit.*, 482–485.

²²⁴ Вж. напр. **Галимар-Флавини, Б.**, *Цит. съч.*, с. 115; **Atiya, A.**, *Op. cit.*, p. 105.

²²⁵ *Le Livre des faits du bon messire Jean le Maingre*, p. 249.

османските атаки срещу Константинопол²²⁶. След това Мануил отпътува заедно с Бусико към Западна Европа, за да търси по-широка подкрепа за каузата си. При престою си на запад императорът неведнъж се ползва от съдействието на местните структури на ордена на Св. Йоан²²⁷. За негово съжаление обстоятелствата за организирането на западен поход за спасяването на Византия се оказват неблагоприятни.

Между 1397 и 1404 г. йоанитите са активни и в Пелопонес, където опитват за пореден път да реализират своя „гръцки проект“. В края на XIV в. Баязид I взима решение да приключи окончателно със съществуването на Византия. Единственото по-значително континентално владение, което империята притежава на Балканите (освен Константинопол и няколко крайморски градчета), е Морейския деспотат. След 1394 г. Византийска Морея е подложена на унищожителни атаки от османските армии²²⁸. Изправен пред невъзможността да защитава владенията си от турските атаки, през 1397 г. морейският деспот Теодор I Палеолог (1383–1407), със съгласието на брат си, василевса Мануил II, предлага на родоските рицари да закупят правата над крепостта Коринт²²⁹. Малко по-късно деспотът предлага за продан по-голямата част от ромейските владения в Морея. Хоспиталиерите се съгласяват, получавайки по този начин нова възможност да се установят на тъй желаните от тях п-в Пелопонес. За тогавашната ситуация изглежда показателно, че първата придобивка на ордена е Коринт. Градът, който е силно укрепен и се намира точно при тесния „вход“ към полуострова, представлява първата естествена преграда пред всеки нашественик по суша, каквито са османците.

След пристигането на хоспиталиерите в Морея местните твърдини се сдобиват със силен и добре подготвен гарнизон. Това до голяма степен ги спасява от завоевание, помагайки им да удържат срещу османските атаки в кризисния период между 1397 и 1402 г.²³⁰ Въпреки това местните

²²⁶ **Barker, J.**, *Op. cit.*, p. 165.

²²⁷ **Ibidem**, 177–178; **Chrysostomides, J.**, “The Visit of the Emperor Manuel II Palaeologus at the Priory of St. John in 1401” – In: Mallia-Milanes, V. (ed.), *The Military Orders, Vol. 3: History and Heritage*. Aldershot, 2008, p. 242.

²²⁸ Kleinchroniken, II, p. 354; 361; **Loenertz, R.-J.**, “Pour l’histoire du Peloponese au XIVe siècle (1382–1394)” – In: *Idem, Byzantina et Franco-Graeca*. Roma, 1970, p. 254; **Pseudo-Sphrantzes** (Makarios Melissenos), *Chronica, 1258–1481* (ed. V. Grecu) – In: George Sphrantzes, *Memorii* (ed. V. Grecu) București, 1966, p. 204; **Topping, P.**, *Op. cit.*, p. 159.

²²⁹ **Chrysostomides, J.** (introduction, text, translation and notes), *Manuel II Palaeologus: Funeral oration on his brother Theodore* (= Funeral Oration).Thessalonike, 1985, 166–167.

²³⁰ Повечето от документите, свързани с престою на хоспиталиерите в Морейския деспотат между 1397 и 1408 г., са публикувани в **Chrysostomides, J.** (ed.), *Monumenta Peloponnesiaca. Documents for the history of the Peloponnesese in the 14th and 15th centuries* (= Monumenta Peloponnesiaca). Camberley, 1995, 382–555.

православни гърци са настроени неприязнено към католическия орден на йоанитите, а деспот Теодор I не е напълно искрен в отношенията си с ордена и изчаква настъпването на удобен момент, за да си поиска обратно владенията²³¹. Последното му се отдава след битката при Анкара през 1402 г., когато османският султан Баязид I е разбит и пленен от великия монголски завоевател Тимур (Тамерлан). След Анкара османският натиск срещу Византия и останалите балкански страни временно отслабва. Изправени пред неохотата на местното население да премине под тяхна власт²³² и промяната в поведението на деспота, хоспиталиерите са принудени за пореден път да се изтеглят от континенталната част на Гърция²³³.

Последният опит за установяването на хоспиталиерите в Гърция е свързан с бившето латинско графство Салона, разположено на северния бряг на Коринтския залив. Графството е отстъпено на ордена от новия османски султан Сюлейман Челеби (1402–1411) според член 29 на мирния договор от Галиполи, сключен в началото на 1403 г.²³⁴ Оскъдните запазени извори приписват главна роля в неуспеха на ордена да овладее графството на опозицията на местните гърци и деспот Теодор²³⁵. През 1404 г. хоспиталиерите напускат и последното от своите гръцки владения на континенталната територия на Балканите. Този акт се оказва окончателен и след него „гръцкият проект“ на ордена остава безвъзвратно в историята. Може да се твърди обаче, че с успешната защита на Коринт Хоспиталът изиграва решителна роля за запазването на независимостта на християнските владения на п-в Пелопонес. За разлика от много други балкански държавици, които са унищожени именно при завоевателните кампании на Баязид I „Светкавицата“²³⁶, Морейското деспотство и Ахайското княжество продължават съществуването си дълги години след неговата смърт.

В Османската империя след битката при Анкара избухва гражданска война между различните синове на Баязид I, която продължава от 1403

²³¹ Вж. Funeral Oration, 20–24.

²³² Вж. напр. Chalkokondyles, 226–229.

²³³ Monumenta Peloponnesiaca, 504–505; Funeral Oration, 208–209, бел. 130 и посочената там литература.

²³⁴ Dennis, G., “The Byzantine-Turkish Treaty of 1403”, *Orientalia Christiana Periodica*, 33 (1967), p. 80.

²³⁵ Вж. Euthimiou Ieromonachou, *Chroniko tou Galaxidiou* (ed. I. Anagnostaki). Athena, 1985, 40–43; Luttrell, A.; Zachariadou, E., *Op. cit.*, 60–63.

²³⁶ На турски „Йълдъръм“ (Yıldırım). Сред балканските държави, заличени от картата от османците по времето на Баязид, са Търновското царство (унищожено през 1393–95 г.); Видинското царство (през 1396–97 г.); владенията на деспот Константин Драгаш и крал Марко (през 1395 г.), краткотрайно просъществуващата Солунска „империя“ на Мануил II Палеолог (през 1382–87 г.) и др.

почти до 1417 г.²³⁷ Родоските рицари се опитват да използват подходящата ситуация, за да организират християнска коалиция срещу османците. От 1404 до 1408 г. хоспиталиерски пратеници отнасят поканите на орден за сключването на антитурска лига до следните балкански владетели: графът на Кефалония Карло I Токо (1376–1429), морейския деспот Теодор I Палеолог, византийските василевси Мануил II и Йоан VII, и ахайския княз Чентурионе II Асен Закария (1404–1432)²³⁸. Нито един от изброените, чиито владения се простират по цялото балканско крайбрежие от Месемврия на Черно море чак до залива на Вонича и о. Кефалония, не отговаря положително на получените предложения. За съжаление Родос се оказва единствената морска християнска сила в региона, която води последователна антиосманска политика. Отхвърлена е и инициативата на Хоспитала да укрепи бившата „ябълка на раздора“ между Венеция и Генуа – о. Тенедос,²³⁹ който представлява изключително удобен стратегически пункт за наблюдение и патрулиране на Дарданелите, където се намира основната база на османския флот²⁴⁰.

Йоанитите вероятно запазват своите владения в Гърция, които при тежават преди 1376 г., но след неуспеха на дипломатическите им акции за сключването на съюз срещу турците, интересът им постепенно се дистанцира от континенталната част на Балканите и се насочва в друга посока. През XV в. гръцките командории на ордена се превръщат във фиктивни назначения, които осигуряват на отделни братя-рицари старшинство и място във висшия съвет, но не са свързани с реалното им управление, тъй като повечето от тях са престанали да съществуват²⁴¹. Наистина, за установяване на Хоспитала в Морея, т.е. за нов опит за реализация на „гръцкия проект“, се говори и по-късно²⁴², но това никога повече не довежда до акции, подобни на похода на Ередия, защитата на Коринт или изкупуването на правата върху владението на Ахайското княжество и Морейския деспотат.

През декември 1402 г., няколко месеца след битката при Анкара, великият монголски завоевател Тамерлан атакува и превзема упорито за-

²³⁷ Вж. напр. **Иванов, В.**, „Еретичното“ учение и бунтът на шейх Бедреддин Симави – политически и религиозни аспекти“ – В: Поломието, находки, събития, личности. VII и VIII национални научни конференции, Велико Търново, 2015, 806–815.

²³⁸ **Luttrell, A., Zachariadou, E.**, Op. cit., 64–68; Monumenta Peloponnesiaca, 529–535; **Delaville Le Roulx, J.**, Op. cit., 302–303.

²³⁹ **Luttrell, A.**, “The Later History of the Maussolleion and Its Utilization at the Hospitaller Castle at Bodrum” – In: Jeppesen, K. (ed.), The Maussolleion at Halikarnassos, Vol. 2. Aarhus, 1986, 144–145.

²⁴⁰ За Галиполи и ранния османски флот, вж. **Fleet, K.**, Early Turkish Naval Activities, 134–137.

²⁴¹ **Luttrell, A., Zachariadou, E.**, Op. cit., p. 66.

²⁴² Вж. напр. **Ibidem**, 67–68.

щитаваната от хоспиталиерите Смирна, която нарежда да разрушат²⁴³. По-късно родоските рицари опитват да издигнат отново укрепленията на Смирна, но опитът им завършва с неуспех поради намесата на новия османски султан Мехмед I (1381–1421)²⁴⁴. Според Дука Мехмед дава за компенсация земя на ордена „по границите на Кария и Лидия“²⁴⁵. Именно там, на азиатския бряг срещу принадлежащия към „Родоското кралство“ о. Кос, през 1406–1407 г. хоспиталиерите построяват замъка „Св. Петър“ (дн. Бодрум). Замъкът има специалното предназначение да замени загубената крепост на Смирна²⁴⁶.

Стратегическата позиция на замъка „Св. Петър“ до голяма степен подпомага новата промяна във военната стратегия на ордена. Малко след построяването на замъка, властите в Родос започват издаването на каперски писма (т.е. позволения за нападение на вражески кораби) на отделни хоспиталиери, както и на частни лица, които не са членове на ордена²⁴⁷. Сред последните изпъкват каталанските авантюристи, които идват в източната част на Средиземно море със своите кораби, за да търгуват, но и за да нападнат чуждите търговски съдове²⁴⁸. С каперските писма на Хоспитала тези пирати придобиват статут на корсари и правото да нападнат „неверническото“ корабоплаване и да се ползват от протекцията на ордена. До 20-те години на XV век „корсарската война“ се превръща в основната дейност, свързана с изпълнението на кръстоносната мисия на Хоспитала. Поддръжката на корсарските и патрулните флотилии и островните му крепости и замъка „Св. Петър“ поглъщат ресурсите на ордена и той вече се показва незаинтересован от по-мощни континентални акции, подобни на „гръцкия проект“²⁴⁹.

В обобщение на темата за ордена на хоспиталиерите и Балканите в периода 1204–1421 г. може да се заключи, че интересът на ордена към тази част на света постепенно нараства, за да достигне своя пик през последната четвърт на XIV и първото десетилетие на XV в. След това отново се наблюдава спад, но до самия край на военната си активност през XVIII в. Хоспиталът продължава да следи местната политика и, най-вече

²⁴³ Ducas, 102–107.

²⁴⁴ Вж. Ducas, 142–145, който погрешно датира събитията през 1415 г. дава грешна хронология, срв. дискусиите около хронологията в **Luttrell, A.**, *The Later History of the Maussolleion*, 144–145 и **Luttrell, A.**; Zachariadou, E., *Op. cit.*, 69–71.

²⁴⁵ Ducas, 154–155.

²⁴⁶ *Ibidem*; **Luttrell, A.**, *The Later History of the Maussolleion*, 144–145.

²⁴⁷ Вж. **Luttrell, A.**, *The Earliest Documents*, 177–188.

²⁴⁸ Вж. **Luttrell, A.**; Zachariadou, E., *Op. cit.*, 81–84.

²⁴⁹ Вж. напр. Rossi, E., “The Hospitallers at Rhodes, 1421–1523” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades; Vol. III (The Fourteenth and Fifteenth Centuries)*. The University of Wisconsin Press, 1975, 314–340.

чрез действията на флота си, да се намесва в нея. Това се дължи на факта, че Балканският п-в и околните морета представляват основното поле на сблъсък между най-голямата и агресивна мюсюлманска държава на епохата, Османската империя и западното християнство. Най-сериозният опит за превръщането на ордена в „континентално-балканска“ политическа сила е опитът за осъществяването на т.нар. „гръцки проект“, който включва планове за овладяване на п-в Пелопонес и други части на Континентална Гърция. Проникването на Хоспитала в Гърция първоначално е свързано с изграждането на Солунското латинско кралство (1204–1224), а след това с т.нар. княжество Ахая. За финал идват вероятните хоспиталиерски планове за превръщането на Южна Гърция в християнска крепост и плацдарм за бъдещо кръстоносно настъпление срещу османските турци.

Хоспиталиерите успяват да изиграят положителна роля в балканската история, като допринасят за съпротивата срещу османското настъпление с успешната си защита на Коринт и други крепости от Морейското деспотство в момент, в който собствените му владетели са безсилни и готови да абдикират. Немалко значение притежават и военноморските акции на Хоспитала, които нанасят тежки удари на силите на бейлиците от западния бряг на Мала Азия и османските турци. Чрез тях хоспиталиерите ограничават нападенията на турските флотилии и спомагат за запазването на независимостта на островите от Егейския архипелаг и християнските балкански пристанища. Дори помощта, която хоспиталиерите оказват на императорите Йоан V и Мануил II Палеолог в междуособната война в Константинопол през 1390 г., също представлява успешен удар срещу османската завоевателна политика. Би могло дори да се допусне, че без подкрепата на хоспиталиерите и ролята им в неговата защита, Константинопол можеше да падне под турска власт петдесет или шестдесет години по-рано! Едно от най-сериозните признания за дейността си орденът на Хоспитала получава именно от византийския император Мануил II Палеолог, на когото родоските рицари помагат да върне столицата си през 1390 г. и да я запази по време на дългата османска обсада между 1394 и 1402 г. В надгробното слово за брат си Теодор василевсът пише, че по негово време турците „се страхували от братята от Родос повече, отколкото от която и да било друга сила“²⁵⁰.

²⁵⁰ Funeral oration, 182–183.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Извори

На кирилица

Войнов, М.; Дуйчев, И.; Лишев, С.; Примов, Б. (съст. и ред.), Латински извори за българската история, Т. III. София, 1965.

Гюзелев, В. (ред.), Латински извори за българската история, Т. IV. София, 1981.

Жофроа дьо Вилардуен, Завладяването на Константинопол (прев. И. Божилов). София, 1985.

Лазаров, И.; Тютюнджиев, И.; Павлов, П., Документи за политическата история на Средновековна България (XII-XIV в.). Велико Търново, 1992.

Магистр Рогерий. Горестная песнь о разорении Венгерского королевства татарами (пер. и ком. А. Досаева). Санкт Петербург, 2012.

Фома Сплитский, История архиепископов Салоны и Сплита (пер. и комм. О. Акимовой). Москва, 1997.

На латиница

Andrea, A., Contemporary Sources for the Fourth Crusade. Brill, 2000.

Anonyme, “Le Livre des faits du bon messire Jean le Maingre, dit Boucicaut, Maréchal de France et gouverneur de Genes”, Nouvelle collection des memoires pour servir a l’histoire de France depuis le XIII siècle jusqu’a la fin du XVIII (ed. M. Michaud; J. Poujoulat). Paris, 1850.

Bosio, I., Dell’istoria della sacra religione et illustrissima militia di S.Giovanni Gerosolimitano. Parte Seconda. Roma, 1594.

Caesaris Baronii, Annales Ecclesiastici (ed. O. Raynaldi). T. XXV, 1334-1355. Paris, 1880.

Chrysostomides, J. (introduction, text, translation and notes), Manuel II Palaeologus: Funeral oration on his brother Theodore. Thessalonike, 1985.

Chrysostomides, J. (ed.), Monumenta Peloponnesiaca. Documents for the history of the Peloponnese in the 14th and 15th centuries. Camberley, 1995.

Crusaders as Conquerors. The Chronicle of Morea (tr. H. Lurrier). Columbia University Press, 1964.

Delaville Le Roulx, J.M. (ed.), Cartulaire général de l’Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, 1100-1310, T. I, 1100-1200. Paris, 1894.

Delaville Le Roulx, J. (ed.), Cartulaire général de l’Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, 1100-1310, T. II, 1201-1260. Paris, 1897.

Delaville Le Roulx, J. (ed.), Cartulaire général de l’Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem, 1100-1310, T. III, 1261-1300. Paris, 1899.

Diplomatarium Veneto-Levantinum (ed. G. Thomas; R. Predelli), P. I (1300-1350). Venetiis, 1880.

Diplomatarium Veneto-Levantinum (ed. G. Thomas; R. Predelli), P. II (1351-1454). Venetiis, 1899.

Ducas, Istoria Turco-Bizantina (1341-1462) (ed. V. Grecu). București, 1958.

Euthimiou Ieromonachou, Chroniko tou Galaxidiou (ed. I. Anagnostaki). Athena, 1985.

Fejér, G. (ed.), Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. T. IV, Vol. 1. Budaë, 1829.

Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum Libri IV, Vol. I (ed. L. Schopen), Bonn, 1828.

Laonikos Chalkokondyles, A Translation and Commentary of the “Demonstration of Histories” (Books I-III) (trans. and ed. N. Nicoloudis). Athens, 1996.

Ludolphi, rectoris ecclesiae parrochialis in Suchem. De Itinere Terre Sancte (ed. F. Deycks). Stuttgart, 1851.

Ludolphus de Sudheim, “De Itinere Terre Sancte” (ed. G. Neumann), Archives de l’Orient Latin, T. 2, Paris, 1884, 305-377.

Luttrell, A.; Zachariadou, E., Sources for Turkish History in the Hospitallers’ Rhodian Archive 1389-1422. Athens, 2008.

Majeska, G., Russian travellers to Constantinople in fourteenth and fifteenth centuries. Washington, 1984.

Migne, J. (ed.), Patrologia Latina, Vol. 215. Paris, 1855.

Migne, J. (ed.), Patrologia Latina, Vol. 216. Paris, 1855.

Morel-Fatio, A. (ed.), Libro de los Fechos et Conquistas del Principado de la Morea. Chronique de Moree aux XIII et XIV siecles. Geneva, 1885.

Nicephori Gregoriae Byzantina Historia, graece et latine, Vol. I (ed. L. Schopen). Bonn, 1829.

Pauli, S. (ed.), Codice Diplomatico del sacro Militare Ordine Gerosolimitano, oggi di Malta, Vol. I, Lucca, 1737.

Petrarca, F., Le Familiari (ed. V. Rossi), T. III. Firenze, 1937.

Pitra, J.B. (ed.), Analecta novissima: Spicilegii Solesmensis altera continuation, Vol. II. Paris, 1888.

Pseudo-Sphrantzes (Makarios Melissenos), Chronica, 1258-1481 (ed. V. Grecu) – In: George Sphrantzes, Memorii (ed. V. Grecu). București, 1966.

Recueil des historiens des Gaules et de la France, T. XV, éd. par M.-J.-J. Brial. Paris, 1878.

Schreiner, P. (ed.), Die Byzantinischen Kleinchroniken, Vol. II. Vienna, 1977.

William of Tyre, A History of Deeds Done Beyond the Sea (transl. E. Babcock; A. Krey), Vol. II. New York, 1943.

Vertot, L’abbe de, The History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem, Styled afterwards, The Knights of Rhodes, And at present, The Knights of Malta (translated from the french of Mons. L’Abbe de Vertot), Vol. I; Vol. 2. Edinburgh, 1757.

ИСТОРИОГРАФСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

На кирилица

Галимар-Флавини, Б., История на Малтийския орден. София, 2007.

Демурже, А., Рыцари Христа. Военно-монашеские ордены в средние века, XI–XVI вв. Санкт Петербург, 2008.

Иванов, В., „Възникването на „гръцкия“ проект на ордена на св. Йоан Йерусалимски и неговите политически аспекти (1353-1404)“ – В: Симеонова, Л. (ред.), Балканите и светът *modus concurrandi* (= *Studia Balcanica* 30). София, 2014, 143-165.

Иванов, В., „Еретичното“ учение и бунтът на шейх Бедредин Симави – политически и религиозни аспекти“ – В: Поломието, находки, събития, личности. VII и VIII национални научни конференции, Велико Търново, 2015, 803-812.

Иванов, В., „Причини и предпоставки за завоевателния поход на ордена на хоспиталиерите срещу о. Родос и архипелага на Додеканезите“, *Mediaevalia*, 3, 2011, 72-102.

Иванов, В., „Свещената лига от 1332-1336/7 г. като фактор в регионалната политика в Източното Средиземноморие“, *Историческо бъдеще*, XVI, 2012, 116-144.

Иналджък, Х., „Аполония (Пулуня) – Танръ Йъкъдъгъ: към хронологията на османските завоевания по Балканите (1354-1371)“, *Исторически преглед* (1-2), 2007, 16-41.

Ферјанчић, Б., Тесалија у XIII и XIV веку. Београд, 1974.

Ришар, Ж., История на кръстоносните походи. София, 2005.

Ришар, Ж., Латинско-Йерусалимско кралство. Москва, 2002.

На латиница

Aboul-Enein, Y.; Zuhur, S., *Islamic Rulings on Warfare*. Darby PA, 2004.

Ahrweiller, H., *Byzance et la Mer*. Paris, 1966.

Argenti, P., *The Occupation of Chios by the Genoese and their administration of the island, 1346-1566*. Cambridge, 1958.

Atiya, A., *The Crusade of Nicopolis*. London, 1934.

Barber, M., *The Crusader States*. Yale University Press, 2012.

Barber, M., *The Trial of the Templars* (2nd ed.). Cambridge, 2006.

Barker, J., *Manuel II Palaeologus. A Study in Late Byzantine Stewardship*. New Brunswick, 1969.

Bartusis, M.C., *The Late Byzantine Army. Arms and Society, 1204-1453*. Philadelphia, 1992.

Boehlke, F., *Pierre de Thomas. Scholar, Diplomat and Crusader*. Philadelphia, 1966.

Brand, C., *Byzantium confronts the West, 1180-1204*. Cambridge, 1968.

Brown, E., “The Cistercians in the Latin Empire of Constantinople and Greece, 1204-1276”, *Traditio*, Vol. 14 (1958), 63-120.

Burgtorf, J., *The Central Convent of Hospitallers and Templars: History, Organization, and Personnel (1099/1120-1310)*. Brill, 2008.

Cahen, C., *Pre-Ottoman Turkey*. New York, 1968.

Carr, M., *Merchant Crusaders in the Aegean, 1291-1352*. Woodbridge, 2015.

Carr, M., “The Hospitallers of Rhodes and their Alliances Against the Turks, 1306-1348” – In: Buttigieg, E.; Phillips, S. (eds.), *Islands and military orders, c.1291-c.1798*. Ashgate, 2013, 167-176.

Chrissis, N., “Crusades and Crusaders in Medieval Greece” – In: Tsougarakis, N.; Lock, P. (eds.), *A Companion to Latin Greece*. Brill, 2015, 23-72.

Chrissis, N., “New Frontiers: Frankish Greece and the Development of Crusading in the Early Thirteenth Century” – In: Chrissis, N.; Carr, M. (eds.), *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204-1453*. Ashgate Publishing Limited, 2014, 17-41.

Chrysostomides, J., “The Visit of the Emperor Manuel II Palaeologus at the Priory of St. John in 1401” – In: Mallia-Milanes, V. (ed.), *The Military Orders, Vol. 3: History and Heritage*. Aldershot, 2008, 241-243.

Delaville Le Roulx, J., *Les Hospitaliers a Rhodes jusqu'a la mort de Philibert de Naillac (1310-1421)*. Paris, 1913.

Dennis, G., “The Byzantine-Turkish Treaty of 1403”, *Orientalia Christiana Periodica*, 33 (1967), 72-88.

Dobronić, L., *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*. Zagreb, 1984.

Edbury, P., *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*. Cambridge, 1991.

Engel, P., *The Realm of St. Stephan. A History of Medieval Hungary, 895-1526*. London and New York, 2001.

Favreau-Lilie, M.-L., “The Military Orders and the escape of the Christian population from Acre in 1291”, *Journal of Medieval History* 19 (1993), 201-227.

Fleet, K., “Early Turkish Naval Activities”, *Oriente Moderno*, 20 (81) (1) (2001), 129-138.

Fleet, K., *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*. Cambridge, 1999.

Forey, A., “Military Orders and Secular Warfare in the Twelfth and Thirteenth Centuries”, *Viator* 24 (1993), 79-100.

Forey, A., “The Military Orders and Holy War against Christians in the Thirteenth Century”, *The English Historical Review*, Vol. 104, №. 410 (Jan. 1989), 1-24.

Forey, A., *The Military Orders. From the Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*. London, 1992.

Geanakoplos, D., “Byzantium and the Crusades, 1261-1453”. Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades; Vol. III (The Fourteenth and Fifteenth Centuries)*. The University of Wisconsin Press, 1975, 27-104.

Gill, J., *Byzantium and the Papacy, 1198-1400*. Rutgers University Press, 1979.

Housley, N., “Frontier societies and crusading in the late middle ages”, *Mediterranean Historical Review*, 10:1-2, 104-119.

Housley, N., *The Later Crusades, 1274-1580: from Lyons to Alcazar*. Oxford University Press, 1992.

Hunyadi, Z., “Extra et intra muros: Military-religious orders and medieval Hungarian towns (c.1150-c.1350)” – In: Carraz, D. (ed.), *Les ordres militaires dans la ville médiévale (1100-1350)*. Clermont-Ferrand, 2013, 139-157.

Hunyadi, Z., *Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary, c. 1150–1387*, PhD dissertation. Budapest, 2004.

Hunyadi, Z., *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary (1150-1387)*. Budapest, 2010.

Hunyadi, Z., “The Formation of the territorial structure of the Templars and the Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary” – In: Borchardt, K.; Jan, L. (eds.), *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter*. Brno, 2011, 183-197.

Hunyadi, Z., “The Military Activity of the Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary (Thirteenth to Fourteenth Centuries)” – In: Borchardt, K.; Jaspert, N.; Nicholson, H. (eds.), *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe: Festschrift for Anthony Luttrell*. Ashgate, 2007, 193-205.

Inalcik, H., “The Ottoman Turks and the Crusades, 1329-1451” – In: Hazard, H.; Zacour, N. (eds.), *A History of the Crusades, VI (The Impact of the Crusades in Europe)*. The University of Wisconsin Press, 1989, 222-276.

Inalcik, H., “The Rise of Turkoman Maritime Principalities, Byzantium, and Crusades”, *Byzantinische Forschungen*, IX (1985), 179-219.

Jackson, P., “The Crusade against the Mongols (1241)”, *Journal of Ecclesiastical History*, 42 (1991), 1-18.

Jacoby, D., “Hospitaller Ships and Transportation across the Mediterranean” – In: Borchardt, K.; Jaspert, N.; Nicholson, H. (eds.), *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe. Festschrift for Anthony Luttrell*. Aldershot, 2007, 57-72.

Kazhdan, A., “Latins and Franks in Byzantium: Perception and Reality from the Eleventh to the Twelfth Century” – In: Laiou, A.; Mottahedeh, R. (eds.), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*. Dumbarton Oaks, 2001, 83-100.

Korobeinikov, D., “Raiders and Neighbours: the Turks (1040-1304)” – In Shepard, J. (ed.), *The Cambridge History of the Byzantine Empire (500-1492)*. Cambridge, 2008, 692-727.

Krekić, B., *Dubrovnik et le Levant au Moyen Âge*. Paris, 1961.

Lane, F., *Venice. A Maritime Republic*. The Johns Hopkins University Press, 1973.

Lemerle, P., *L’Emirat d’Aydın, Byzance et l’Occident: Recherches sur “La Geste d’Umur Pacha”*. Paris, 1957.

Lewis, B., „IFRANDJ or FIRANDJ” – In: *Encyclopedia of Islam*, Vol. III, Leiden 1986, 1044-1046.

Lock, P., “The Military Orders” – In: *Idem*, *The Franks in the Aegean, 1204-1500*. Longman, 1995, 233-240.

Loenertz, R.-J., “Hospitaliers et Navarrais en Grèce. Regestes et documents” – In: *Idem*, *Byzantina et Franco-Graeca*. Roma, 1970, 329-371.

Loenertz, R.-J., “Pour l’histoire du Peloponèse au XIVe siècle (1382-1394)” – In: *Idem*, *Byzantina et Franco-Graeca*. Roma, 1970, 152-196.

Longnon, J., “The Frankish States in Greece, 1204-1311” – In: Wolff, R.; Hazard, H. (eds.), *A History of the Crusades, Vol II, The Later Crusades, 1189-1311*. The University of Wisconsin Press, 1969, 235-276.

Luttrell, A., “Aldobrando Baroncelli in Greece: 1378-1382”, *Orientalia Christiana Periodica XXXVI*. Roma, 1970, 273-300.

Luttrell, A., “Cos after 1306” – In: *Ιστορία-Τέχνη-Αρχαιολογία της Κω, Α΄ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Κως, 2-4 Μαΐου 1997*, Αθήνα, 2001, 401-404.

Luttrell, A., “Crete and Rhodes: 1340-1360” – In: *Acts of the III International Congress of Cretological Studies, II*. Athens, 1974, 167-175.

Luttrell, A., “Gregory XI and the Turks: 1370-1378”, *Orientalia Christiana Periodica XLVI*. Rome, 1980, 391-417.

Luttrell, A., “Intrigue, Schism and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377-1384”. *Speculum*, Vol. 41, № 1 (Jan., 1966), 30-48.

Luttrell, A., “The Earliest Documents on the Hospitaller Corso at Rhodes: 1413 and 1416”, *Mediterranean Historical Review*, 10 (1995), 177-188.

Luttrell, A., “The Earliest Hospitallers” – In: Kedar, B.; Riley-Smith, J.; Hiestand, R. (eds.), *Montjoie. Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*. Aldershot, 1997, 37-54.

Luttrell, A., “The Genoese at Rhodes, 1306-1312” in: Balleto, L. (ed.), *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Eta Moderna: Studi in Onore di Geo Pistarino*, Vol. 2. Acqui Terme, 1997, 737-761.

Luttrell, A., “The Hospitaller Commandery of the Morea: 1366” – In: Dendrinis, C.; Harris, J.; Harvalia-Crook, E.; Herrin, J. (eds.), *Porphyrogenita: Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*. Ashgate, 2003, 291-300.

Luttrell, A., “The Hospitallers at Rhodes, 1306-1421” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades; Vol. III (The Fourteenth and Fifteenth Centuries)*. The University of Wisconsin Press, 1975, 278-314.

Luttrell, A., “The Hospitallers in Hungary before 1418: Problems and Sources” - In: Hunyadi, Z.; Laszlovszky, J. (eds.), *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity (Acts of the International Congress “Military Orders and the Crusades.” Budapest, 1999)*. Budapest, 2001, 269-281.

Luttrell, A., “The Hospitallers in twelfth-century Constantinople” – In: Bull, M.; Housley, N. (eds.), *The Experience of Crusading*, Vol. 1. Cambridge, 2003, 225-232.

Luttrell, A., “The Hospitallers of Rhodes Confront the Turks, 1306-1421” – In: Gallagher, P. (ed.), *Christians, Jews and Other Worlds: Patterns of Conflict and Accomodation*. University Press of America, 1988, 80-116.

Luttrell, A., “The Hospitaller’s privilege of 1113: texts and contexts” – In: Schenk, J., Carr, M. (eds), *The Military Orders, Volume 6.1: culture and conflict in the Mediterranean World*. Routledge, 2017, 3-9.

Luttrell, A., “The Island of Rhodes and the Hospitallers of Catalunya in the Fourteenth Century” – In: Ferrer I Mallol, M. (ed.), *Els Catalans a la Mediterrania Oriental a l’Edat Mitjana*. Barcelona, 2003, 155-165.

Luttrell, A., “The Later History of The Maussolleion and Its Utilization at the Hospitaller Castle at Bodrum” – In: Jeppesen, K. (ed.), *The Maussolleion at Halikarnassos*, Vol. 2. Aarhus, 1986, 143-183.

Luttrell, A., “The Latins and Life on the Smaller Aegean Islands, 1204-1453” – In: Arbel, B.; Hamilton, B.; Jacoby, D. (eds.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*. London, 1989, 146-158.

Luttrell, A., “The Principality of Achaea in 1377”, *Byzantinische Zeitschrift*, 57 (1964), 340-345.

Luttrell, A., *The Town of Rhodes: 1306-1356*. Rhodes, 2003.

Luttrell, A., “Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century”, *Papers of the British School at Rome*, XXVI. London, 1958, 195-212.

Matić, T., „Viteški red u službi monarhije. Hospitalci na hrvatskom prostoru u XIII. i XIV. Stoljeću”, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*. Vol. 43, Zagreb, 2011, 187-206.

Miller, T., “The Knights of St. John and the Hospitals of the Latin West”, *Speculum*, LIII (1978), 709-733.

Miller, W., *The Latins in the Levant*. London, 1908.

- Molin, K.**, *Unknown Crusader Castles*. London, 2001.
- Necipoglu, N.**, *Byzantium between the Ottomans and the Latins*. Cambridge, 2009.
- Nicholson, H.**, *The Motivations of the Hospitallers and Templars in their involvement in the Fourth Crusade and its aftermath*. Malta Study Center Lecture, 2003.
- Nicol, D.**, *Byzantium and Venice. A study in diplomatic and cultural relations*. Cambridge, 1988.
- Nicol, D.**, *The Despotate of Epiros, 1267-1479*. Cambridge, 1984.
- Nicol, D.**, *The Last Centuries of Byzantium* (2nd edition). Cambridge, 1993.
- Noble, P.**, “Baldwin of Flanders and Henry of Hainault as Military Commanders in the Latin Empire of Constantinople” – In: Housley, N. (ed.), *Knighthoods of Christ: Essays on the History of the Crusades and the Knights Templar, Presented to Malcolm Barber*. Aldershot, 2007, 65-76.
- Perra, P.**, “The Hospitallers’ Activities in Mainland Greece: Acquiring Political Influence in the Peloponnesus”, *Ekklesiastikos Pharos* 92 (2010), 35-41.
- Poutiers, J.-C.**, “Les chevaliers de Rhodes à la croisade de Nikopol, 1396”, *Études Balkaniques*, 1. Sofia, 1981, 89-124.
- Reinert, S.**, “The Palaiologoi, Yildirim Bāyezīd and Constantinople: June 1389-March 1391” – In: Langdon, J. (ed.), *TO ELLENIKON: Studies in Honor of Speros Vryonis, Jr.*, Vol. 1. New Rochelle, New York, 1993, 289-365.
- Richard, J.**, “The Establishment of the Latin Church in the Empire of Constantinople (1204–1227)” – In: Arbel, B.; Hamilton, B.; Jacoby, D. (eds.), *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*. London, 1989, 45-62.
- Riley-Smith, J.**, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310*. London, 1967.
- Riley-Smith, J.**, “The Origins of the Commandery in the Temple and the Hospital” – In: Luttrell, A.; Pressouyre, L. (eds.), *La Commanderie. Institution des ordres militaires dans l’Occident medieval*. Paris, 2002, 9-18.
- Rodríguez-Picavea, E.**, “The Military Orders and the War of Granada (1350-1492)”, *Mediterranean Studies*, Vol. 19 (2010), 14-42.
- Rossi, E.**, “The Hospitallers at Rhodes, 1421-1523” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades; Vol. III (The Fourteenth and Fifteenth Centuries)*. The University of Wisconsin Press, 1975, 314-339.
- Sarnowsky, J.**, “Die Johanniter und Smyrna (1344-1402)”, *Römische Quartalsschrift* 86 (1991), 215-251.
- Sarnowsky, J.**, “The Military Orders and Their Navies” – In: Barber, M.; Upton-Ward, J. (eds.), *The Military Orders: On land and by sea*. Aldershot, 2008, 41-56.
- Schabel, C., Tsougarakis, N.**, “Pope Innocent III, the Fourth Lateran Council, and Frankish Greece and Cyprus”, *Journal of Ecclesiastical History*, Vol. 67, № 4, October 2016, 741-759.
- Schein, S.**, *Fideles Crucis: The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land, 1274-1314*. Oxford, 1991.
- Setton, K.**, *Catalan Domination of Athens (1311-1388)*. London, 1975.
- Setton, K.**, *The Papacy and the Levant, Vol. I*. Philadelphia, 1974.
- Sire, H.**, *The Knights of Malta*. London, 1994.
- Soulis, G.**, *The Serbs and Byzantium during the reign of Tsar Stephen Dusan (1331-1355) and his successors*. Dumbarton Oaks, 1984.

Spence, R., “Gregory IX’s attempted expeditions to the Latin Empire of Constantinople: the crusade for the union of the Latin and Greek churches”, *Journal of Medieval History* 5 (1979), 163-176.

Topping, P., “The Morea, 1311-1364” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades, III*. The University of Wisconsin Press, 1975, 104-140.

Topping, P., “The Morea, 1364-1460” – In: Hazard, H. (ed.), *A History of the Crusades, III*. The University of Wisconsin Press, 1975, 141-166.

Van Tricht, F., *The Latin Renovatio of Byzantium. The Empire of Constantinople (1204-1228)*. Brill, 2011.

Wolff, R., “Politics in the Latin Patriarchate of Constantinople, 1204-1261”, *Dumbarton Oaks Papers*, № 8. Cambridge, 1954, 225-304.

Wolff, R., “Romania: The Latin Empire of Constantinople”, *Speculum* XXIII (January 1948), 1-34.

Zachariadou, E., “The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States” – In: Zachariadou, E. (ed.), *The Ottoman Emirate (1300–1389)*. Rethymnon, 1993, 225-237.

Zachariadou, E., *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300-1415)*. Venice, 1983.

Zaninović, J., “Ivanovci (malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526. godine – povijesni pregled”, *Croatica christiana periodica*, 17 (1993), 25-41.